UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

POJEM A PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE

Diplomová práce

Martin Lang

Vedoucí diplomové práce:
Doc. JUDr. Jiří Herczeg, Ph.D.

Praha, prosinec 2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. prosince 2010

Martin Lang

Poděkování

Děkuji panu Doc. JUDr. Jiří Herczegovi, Ph.D., vedoucímu mé diplomové práce, za připomínky a pomoc při jejím zpracování.

Obsah

Obsah 4
Úvod 5
1. Okolnosti vylučující protiprávnost v českém právním řádu 7
1.1 Podstata nutné obrany a krajní nouze 8
1.2 Ústavněprávní aspekty 10
1.3 Správněprávní aspekty 11
1.4 Občanskoprávní aspekty 12
2. Podmínky nutné obrany a krajní nouze 13
Krajní nouze 13
2.1 Nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem 13
2.2 Bezprostřednost nebezpečí 13
2.3 Subsidiarita 14
2.4 Proporcionalita 15
2.5 Absence povinnosti nebezpečí snášet 16
Nutná obrana 17
2.6 Útok na zájem chráněný trestním zákonem 17
2.7 Přímá hrozba nebo trvání útoku 20
2.8 Přiměřenost 20
2.9 Subjektivní stránka jednání v nutné obraně a krajní nouzi 24
3. Pojem překročení mezí nutné obrany a krajní nouze 26
3.1 Pojem překročení mezí v zákoně a v nauce 27
3.2 Význam rozlišení podmínek stavu a mezí jednání 29
3.3 Putativní nutná obrana a putativní krajní nouze 30
3.4 Negativní vymezení vybočení z nutné obrany a krajní nouze 31
3.5 Automatická obranná zařízení 34
4. Právní kvalifikace překročení mezí nutné obrany a krajní nouze 37
5. Právní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze 39
5.1 Soukromoprávní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze 44
Závěr 45
Použitá literatura 47
Summary 49

Úvod

Instituty nutné obrany a krajní nouze trvale poutají pozornost profesionálních právníků i právních laiků. V právním řádu se těší zvláštnímu postavení, což koresponduje se skutečností, že upravují práva osob ve zcela mezních situacích. V takovéto situaci se přitom může bez vlastního přičinění ocitnout kdykoliv prakticky kdokoliv a způsob, jakým se zachová, může zásadně ovlivnit zbytek jeho života. Správné právní vědomí by mělo spoluurčovat chování v této mezní situaci, naopak omyl v právních otázkách může znamenat další negativní důsledky. Nejsem si jist, zda úroveň právního vědomí většiny občanů odpovídá jeho výše naznačené důležitosti.

Ustanovení o krajní nouzi a nutné obraně považuji za nezbytnou součást moderního právního řádu. Jde o nutný doplněk systému, ve kterém státní moc drží monopol legálního násilí. Pro moderní právní systém je typické, že k ochraně veškerých právem chráněných zájmů dochází v donucovací fázi výhradně prostřednictvím státní moci. Tento stav je všeobecně považován za pro společnost i jednotlivce výhodnější než historické systémy, které připouštěly opak. Zároveň je však nezpochybnitelné, že státní moc není v řadě případů schopna poskytnout oprávněným zájmům efektivní ochranu. Jde především o situace, kdy jsou chráněné zájmy vystaveny bezprostředně hrozícímu nebezpečí a k protiprávní újmě dojde dříve, než jí státní moc může zabránit. Tento stav je zcela přirozený a sebevýkonnější státní moc jej nemůže odstranit, tím méně pak státní moc státu liberálně demokratického. Právní úprava okolností vylučujících protiprávnost je pak legislativním vyjádřením tohoto poznání a zároveň projevem vůle poskytnout jedinci legální možnost, jak v takové situaci chránit své zájmy svépomocí.

Zásada nullum crimen sine lege, zakotvená v čl. 39 Listiny, patří k základním pilířům trestního práva. Při hodnocení určitého jednání jako dovoleného z důvodu přítomnosti okolností vylučujících protiprávnost trestněprávní nauka připouští postupovat podle analogie, neboť jde fakticky o zužování trestní odpovědnosti. Hranice mezi jednáním dovoleným a jednáním trestným tak může působit poněkud elasticky, byť pouze v jednom směru. Podle Kratochvíla by přísný režim čl. 39 měl dopadat i na okolnosti vylučující protiprávnost. „V opačném případě by totiž mohlo docházet k účelovému „vyšachování“ trestní odpovědnosti ze hry. To by bylo patrně stejně neústavní, jako aplikace této odpovědnosti

opřená nikoliv o zákon.“[1] Význam správného chápání mezí nutné obrany a krajní nouze je tedy nasnadě.

V této práci jsem se pokusil o systematickou traktaci problematiky mezí nutné obrany a krajní nouze. Za nutný předpoklad považuji podrobný výklad zákonné úpravy obou institutů. Naopak jsem se snažil vyvarovat odboček, například historickému vývoji nutné obrany a krajní nouze, které pro téma práce nejsou podstatné. To naopak nelze tvrdit o pojmech putativní nutné obrany a putativní krajní nouze nebo o otázce automatických obranných zařízení.

Tam, kde v textu dochází k souřadnému spojení pojmu nutné obrany a pojmu krajní nouze, případně korespondujících pojmů útoku a nebezpečí, jsem se přiklonil k již zažitému pořadí. Takto stanovené pořadí sice nepovažuji za vhodné, neboť případy prvého jsou pouze podskupinou případů druhého, což zohledňuje i nový trestní zákoník, ovšem vrch měla nakonec jednota textu s titulem diplomové práce.

Práce byla vypracována s ohledem na právní stav k 1. prosinci 2010.

[1] Kratochvíl, V.: Ústavní rozměr koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, s. 153

1. Okolnosti vylučující protiprávnost v českém právním řádu

České trestní právo užívá k dosažení svého účelu, tedy k ochraně oprávněných zájmů osob a společnosti, konstrukci skutkové podstaty trestného činu, která přesně vymezuje podmínky jednání, jež právo označuje za trestné. Skutkovou podstatu trestného činu tvoří soubor typových znaků skutkové podstaty, které podrobně definují podmínky trestného jednání. Aby konkrétní jednání bylo trestné, musí splňovat podmínky všech typových znaků skutkové podstaty.

Trestní právo se však musí vypořádat i s případy, kdy dochází ke střetu dvou různých práv, z nichž každému za běžných okolností náleží zákonná ochrana, ale v daném případě lze ochránit pouze jedno z nich. Pojem okolností vylučujících protiprávnost je společným označením několika právních institutů stanovujících dovolené jednání v těchto kolizních situacích, které jsou pro účely práva typizovány. V takovéto situaci právo preferuje zachování hodnotnějšího z ohrožených zájmů. Rozhodnutí, který zájem má vyšší hodnotu, se odvíjí od základních hodnot společnosti, která daný zákon k ochraně práv svých členů používá. Zároveň je však nutné přihlédnout k tomu, zda existuje určitý vztah mezi subjekty, jejichž zájmy jsou poměřovány, a vznikem samotné konfliktní situace. Přičitatelnost situace jednotlivým subjektům se může pohybovat na pomyslné stupnici od nulové hodnoty v případě živelné pohromy, přes objektivní kauzální způsobení určitého následku dovoleným jednáním, až po zaviněný útok na zákonem chráněné zájmy.[2] Vysoká míra přičitatelnosti vzniku situace pak může při určení, který zájem v konkrétním případě zaslouží ochranu, zcela převážit nad jejich objektivní hodnotou.

Současný trestní zákoník v III. hlavě obecné části nazvané „Okolnosti vylučující protiprávnost činu“ rozeznává: krajní nouzi (§ 28), nutnou obranu (§ 29), svolení poškozeného (§ 30), přípustné riziko (§ 31) a oprávněné použití zbraně (§ 32). Jednání splňující podmínky těchto ustanovení nejsou protiprávní a tudíž ani trestná, ačkoliv jinak mohou naplňovat všechny typové znaky trestného činu.

Část trestněprávní teorie staví okolnosti vylučující protiprávnost jako tzv. „negativní“ typové znaky do roviny s typovými znaky skutkové podstaty trestného činu, pro tento účel zvanými „pozitivní“ typové znaky.[3] Zatímco pro naplnění skutkové podstaty

[2] Kuchta, J.: Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, s. 66
[3] Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 87

trestného činu je vyžadováno splnění všech pozitivních znaků, splnění byť jediného negativního znaku znamená, že skutková podstata naplněna být nemůže a jednání není trestné.

Jednání za okolností vylučujících protiprávnost není dnes za formálního pojetí trestného činu trestné a protiprávní právě proto, že jej trestní zákon za takové označuje. Za účinnosti předchozího trestního zákona bylo možno absenci protiprávnosti takového jednání opřít paralelně i o nedostatek společenské nebezpečnosti, jejíž minimální stupeň byl v systému materiálně-formálního pojetí trestného činu conditio sine qua non trestnosti. I dnes však společenská nebezpečnost, resp. škodlivost, zůstává „rozhodujícím typovým materiálním důvodem kriminalizace jednání.“[4] Kuchta za těchto okolností navrhuje zdůvodňovat existenci okolností vylučujících protiprávnost pomocí německé teorie o třístupňové výstavbě trestného činu: skutková podstata – protiprávnost – vina.[5]

1.1 Podstata nutné obrany a krajní nouze

Platný trestní zákoník definuje krajní nouzi v § 28, který říká: *„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem.“* A druhý odstavec pokračuje: *„Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.“*

Krajní nouze je zřejmě nejobecnějším případem okolnosti vylučující protiprávnost. Jde o situaci, kdy hrozí újma jistému právem chráněnému zájmu, a jediným způsobem, jak ji odvrátit, je porušení jiného chráněného zájmu. Je-li takto způsobená škoda menší, než která hrozila, jeví se toto řešení v celkovém pohledu jako legitimní. Není podstatné, jak původní nebezpečí vzniklo, zda jej někdo zavinil; za akutního stavu, kdy nebezpečí přímo hrozí, jednání v krajní nouzi směřuje k minimalizaci škodlivého následku resp. škody.

Nazíráno čistě ekonomicky, je jednání v krajní nouzi nanejvýš žádoucí, protože přispívá k zachování bohatství. Méně jednoznačně se situace jeví, jsou-li porovnávány jiné hodnoty než majetek. Krajní nouze nevzbuzuje ve společnosti zdaleka tolik kontroverze jako nutná obrana, což je ovšem podle mne způsobeno především tím, že spornější případy krajní nouze se často neobjevují, případně nejsou medializovány. Uvědomíme-li si, že v případě krajní nouze může jít o poměřování škod na kterémkoliv ze zájmů chráněných trestním

[4] Kratochvíl, V.: Kurs trestního práva, s. 362
[5] Kuchta, J.: Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, s. 65

zákoníkem, navíc za možnosti různé míry zavinění jednotlivými aktéry, vyvolává krajní nouze složitější morální otázky než nutná obrana.

Nutná obrana je upravena v následujícím § 29: *„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.“* Odstavec druhý: *„Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“*

Nutná obrana je ke krajní nouzi v poměru speciality. V nutné obraně člověk odvrací kvalifikované nebezpečí hrozící zákonem chráněnému zájmu. Zatímco v krajní nouzi je možno odvracet nebezpečí jakéhokoli původu, v nutné obraně je odvracen útok – protiprávní jednání člověka. Zásadním rozdílem je, že jednání v nutné obraně může být namířeno pouze proti útočníkovi, tedy proti osobě, která toto kvalifikované nebezpečí zavinila. Jak napsali mnozí autoři, jde o uplatnění práva proti bezpráví.[6] Opět zde lze spatřovat střet dvou zákonem chráněných zájmů: zájmu na nějž směřuje útok a zájmu útočníka, ale protože příčinou tohoto střetu je protiprávní jednání útočníka, preferuje právo odpradávna zájmy obránce. Lze říci, že útočník se protiprávním jednáním ochrany svého práva vzdává, či že se sám stěží může dovolávat ochrany zákona, který svým jednáním pošlapává.

Účelem nutné obrany coby právního institutu je dát občanům možnost bránit své oprávněné zájmy. Účelem konkrétního jednání v nutné obraně je ochrana konkrétního práva, resp. odražení útoku na toto právo. Není účelem nutné obrany potrestání pachatele útoku, ale mezi nutnou obranou a trestem lze nalézt určité spojitosti. Za vedlejší produkt nutné obrany je možno považovat efekt individuální i generální prevence.

Ačkoliv krajní nouze a nutná obrana jsou zakotveny v trestním zákoně a rovněž jejich hlavní dopad – vyloučení trestnosti jednání jinak trestného – se nachází v oblasti trestního práva, není možné považovat je za pouze trestněprávní instituty. Modernímu právnímu řádu je vlastní, že jednotlivá ustanovení zákona nemohou být v rozporu normami jinými, byť pocházejícími z jiného právního oboru. Tak okolnosti vylučující protiprávnost vylučují protiprávnost daného jednání ve všech aspektech veřejného i soukromého práva. Jinými slovy, pokud určité jednání splňuje podmínky krajní nouze nebo nutné obrany, nemůže zakládat nejen odpovědnost trestní, ale ani přestupkovou (případně jinou správní) ani odpovědnost občanskoprávní.

[6] Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 145; Císařová, D., Čížková, J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, s. 23

1.2 Ústavněprávní aspekty

Vzhledem k již nastíněnému významu krajní nouze a nutné obrany by nebylo zcela neopodstatněné předpokládat ústavní zakotvení práva na jednání v krajní nouzi a nutné obraně. Představme si jen, jak by se postavení občanů v konfliktních situacích změnilo, kdyby zákon toto právo nepřipouštěl. Je proto možno označit za překvapivé, že Listina základních práv a svobod (2/1993 Sb.) takové právo neobsahuje.

Na druhé straně však i jednání za okolností vylučujících protiprávnost představuje zásah do ústavně zaručených práv osob, proti kterým toto jednání směřuje. V úvahu připadají především právo na život a právo na osobní svobodu. Právo na život je upraveno článkem 6 Listiny, podle jehož odstavce 2 „*nikdo nesmí být zbaven života*." Zároveň ale odstavec 4 říká: „*Porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné*." Jednání v krajní nouzi a nutné obraně je právě takovým jednáním, jehož trestnost trestní zákon (jinak hlavní nástroj právního řádu k ochraně práva na život) vylučuje, a proto usmrcení člověka za těchto podmínek není v rozporu s ústavou.

Obdobnou výjimku z práva na život uvádí i Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (209/1992 Sb.): „*Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při: a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí*;…" (čl. 2) Úmluva připouští usmrcení pouze při odvracení násilí proti osobě, nikoli při útoku na majetek, což je omezení, které z Listiny a z trestního zákoníku vyvodit nelze. Vnitrostátní úprava nutné obrany tak jde nad rámec dovolený Úmluvou, která stojí svojí právní silou na úrovni Listiny. Tento konflikt je evidentně reálně odstranitelný pouze přizpůsobením vnitrostátní úpravy té mezinárodní.[7]

Do souvislosti s nutnou obranou bývá někdy dáváno i právo na odpor podle čl. 23 Listiny. Hlavní paralelou obou institutů je legalizace jisté svémoci, vycházející zřejmě z jakéhosi širšího práva na sebeobranu. Nutno však poznamenat, že v praxi jsou si oba instituty velmi vzdálené. Zatímco právo jednat na odpor je jakousi pojistkou či hodnotovou kotvou moderního právního státu, jednání v nutné obraně je v právním státě na denním pořádku.

[7] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 67

1.3 Správněprávní aspekty

Trestněprávní úprava krajní nouze a nutné obrany vylučuje protiprávnost jednání, které by jinak bylo trestným činem. Protože je vyloučena nejen trestnost, ale i protiprávnost, nelze takové jednání kvalifikovat jako přestupek ani jiný správní delikt. Útokem, který je v nutné obraně odvracen, může být jednání kvalifikovatelné jako trestný čin, ale i protiprávní jednání nižší intenzity. Jak uvedl Vokoun: „kategorizace deliktů je institutem právním,“[8] přesná kvalifikace konkrétního útoku v jeho okamžiku je nezřídka nemožná. Především však ze zákonného pojmu „útok“ nelze vyvodit omezení pouze na trestné činy. Lze tedy shrnout, že trestněprávní úprava dopadá na případy, kdy obranné jednání resp. jednání v krajní nouzi dosahuje intenzity, která by jinak dávala vznik odpovědnosti za trestný čin.

Vlastní úpravu krajní nouze a nutné obrany obsahuje přestupkový zákon (200/1990 Sb.), který v § 2 odstavci 2 říká: „Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací

a) přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem, nebo

b) nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému zákonem, jestliže tímto jednáním nebyl způsoben zřejmě stejně závažný následek než ten, který hrozil, a toto nebezpečí nebylo možno v dané situaci odvrátit jinak.“

Je patrné, že tato úprava je obdobou úpravy v trestním zákoně. Nejvýznamnějším rozdílem je přísnější požadavek přiměřenosti pro jednání v nutné obraně. Důvodem je patrně předpoklad, že v této „přestupkové nutné obraně“ budou většinou odvraceny útoky nižší nebezpečnosti, u nichž je naléhavost potřeby svémoci rovněž nižší, čemuž odpovídá možnost klást na ni vyšší požadavky.

Úprava v přestupkovém zákoně dopadá na ty případy, kdy jednání v krajní nouzi či nutné obraně dosahuje pouze takové intenzity, že by jej jinak bylo možno kvalifikovat jako přestupek. Mezi závažností resp. intenzitou odvraceného útoku či nebezpečí a tím, podle kterého předpisu bude následné jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi posuzováno, není přímá souvislost. Rozhodující je intenzita jednání v nutné obraně či krajní nouzi, která je ve vztahu k intenzitě útoku resp. nebezpečí limitována požadavkem určitého stupně přiměřenosti.

[8] Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, s. 25

1.4 Občanskoprávní aspekty

Občanský zákoník upravuje v rámci odpovědnosti za škodu krajní nouzi a nutnou obranu v § 418: „*Kdo způsobil škodu, když odvracel přímo hrozící nebezpečí, které sám nevyvolal, není za ni odpovědný, ledaže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo jestliže je způsobený následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Rovněž neodpovídá za škodu, kdo ji způsobil v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícímu útoku. O nutnou obranu nejde, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku*.“

Pokud v krajní nouzi jedná ten, kdo hrozící nebezpečí sám způsobil, není jeho občanskoprávní odpovědnost za škodu způsobenou při jednání v krajní nouzi, na rozdíl od odpovědnosti trestněprávní, vyloučena. Tato odchylka je zcela logická a legitimní. Je třeba odlišit odpovědnost (trestní i civilní) za způsobení nebezpečí od odpovědnosti za jednání v nastalé krajní nouzi (opět trestní i civilní). Kdo takové nebezpečí zaviní, odpovídá za jeho následky vždy, bez ohledu na to, zda někdo, případně kdo, v nastalé krajní nouzi jedná. Odvracení či zmírnění následků je žádoucí, proto je trestnost jednání v krajní nouzi vyloučena vždy, ovšem původce nebezpečí v takovém případě pouze ovlivňuje rozsah následků nebezpečí.

Úprava nutné obrany v občanském zákoníku vychází z požadavku nikoli zřejmé nepřiměřenosti, což je významný rozdíl oproti požadavku nikoli zcela zjevné nepřiměřenosti, jak stanovuje platný trestní zákoník. Jde evidentně o pozůstatek doby před přijetím zákona č. 290/1993 Sb., kdy ze stejného požadavku vycházel i trestní zákon. V praxi je tak možné, že určité jednání splní podmínky nutné obrany podle trestního zákoníku, nikoli však podle občanského zákoníku. V takovém případě by bylo možno vyvozovat občanskoprávní odpovědnost obránce za exces z nutné obrany. Podle učebnice občanského práva je nutno v tomto případě vykládat úpravu v občanském zákoníku ve smyslu nutné obrany podle trestního zákona.[9] Myslím, že významný problém zde není. Trestní zákon vylučuje protiprávnost takového jednání, a o občanskoprávní odpovědnosti tak již nelze uvažovat.

[9] Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné, svazek II, s. 431

2. Podmínky nutné obrany a krajní nouze

V této části se budu podrobněji věnovat jednotlivým podmínkám krajní nouze a nutné obrany, tak jak vyplývají z § 28 a § 29 trestního zákona. V případě krajní nouze jsou jimi nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem, bezprostřední hrozba tohoto nebezpečí, nemožnost odvrátit nebezpečí jinak, proporcionalita způsobené škody a absence povinnosti nebezpečí snášet. Pro jednání v nutné obraně zákon vyžaduje útok na zájem chráněný trestním zákonem, přímou hrozbu či trvání tohoto útoku a určitý stupeň přiměřenosti obrany. Zvláštní podmínkou pak je subjektivní stránka jednání v nutné obraně a krajní nouzi.

Krajní nouze

2.1 Nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem

První podmínkou, jež je stanovena pro jednání v krajní nouzi, je nebezpečí, které musí hrozit některému zájmu chráněnému trestním zákonem. Současný trestní zákon tyto zájmy explicitně nevyjmenovává, lze je však vymezit jako souhrn všech individuálních objektů vyplývajících ze zvláštní části zákona. Jsou to především lidský život, zdraví, důstojnost, svoboda, čest, majetek. Může jít jak o zájmy osob fyzických, tak i právnických nebo o zájmy společnosti (měna, ústavní zřízení). Nezáleží na tom, zda jde o zájem osoby jednající v krajní nouzi, nebo osoby jiné.

Pojem nebezpečí bývá definován jako stav, který hrozí poruchou.[10] Tato definice neříká nic o původu takového nebezpečí, což se jeví jako správné. Zdroje nebezpečí, které je možno odvracet jednáním v krajní nouzi, mohou být nejrozličnější povahy: od lidského jednání, přes přírodní živly po chemické a fyzikální procesy.

V krajní nouzi nelze odvracet jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi, které není protiprávní. Podobně není proti nutné obraně a krajní nouzi přípustná nutná obrana.

2.2 Bezprostřednost nebezpečí

Druhou podmínkou je bezprostřednost tohoto nebezpečí. Jde o stav, kdy ke vniku poruchy schází již jen krůček. Obecně si lze představit dva typové scénáře. Buď se nebezpečí blíží kontinuálně a bez vnějšího zásahu je vznik poruchy neodvratitelný, anebo předchozími událostmi došlo k takovému navršení okolností, že další více či méně nahodilá událost

[10] Novotný, O., Vanduchová M. a kol.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha, s. 264

poruchu způsobí. Je zřejmé, že časové rozpětí mezi okamžikem, kdy se nebezpečí stane bezprostředním, a okamžikem případné poruchy není možné kategoricky omezit s platností pro všechny myslitelné situace. Časový prostor pro jednání v krajní nouzi je však významně korigován požadavkem subsidiarity, jak bude vysvětleno dále. V krajní nouzi nelze jednat za stavu, kdy k poruše již došlo a nebezpečí pominulo. Avšak pokud poté, co došlo k poruše, hrozí nebezpečí dalšího prohloubení této poruchy, lze i toto nebezpečí odvracet jednáním v krajní nouzi, ovšem za splnění zákonných podmínek ve vztahu k aktuálně hrozícímu nebezpečí, tedy bez ohledu na již vzniklou poruchu.

2.3 Subsidiarita

Třetí podmínkou jednání v krajní nouzi je skutečnost, že nebezpečí není možné za daných okolností odvrátit jinak – požadavek subsidiarity. Je jenom logické, že připouští-li právo k ochraně jednoho zájmu porušení zájmu jiného, dovoluje to teprve v situaci, kdy preferovaný zájem bez dalších škod ochránit nelze.[11]

V trestněprávní nauce se vyskytla teorie, podle níž z podmínky subsidiarity vyplývá požadavek, aby ten, kdo jedná v krajní nouzi, zvolil k odvrácení hrozícího nebezpečí takové jednání, které ze všech způsobů odvrácení nebezpečí v daném případě možných způsobí nejmenší škodu. Nazíráno čistě optikou hlavního účelu ustanovení o krajní nouzi, tedy snahou o minimalizaci škody, zdá se tento požadavek jako rozumný. Jak je však oprávněně namítáno, klade mimořádné nároky na osobu odvracející nebezpečí. Tato osoba by musela zhodnotit dopady všech možných způsobů, kterými je možno konkrétní nebezpečí odvrátit, přičemž nelze ani dovodit, že by mělo jít o hodnocení subjektivní. Riziko, že ve vypjaté situaci nezvolí řešení nejvýhodnější a dopustí se tak jednání trestného, je značné. Konečným důsledkem takovéhoto výkladu podmínky subsidiarity by nutně byl nežádoucí pokles využívání institutu krajní nouze. Rozhodující však je, že ze slov zákona nelze požadavek na výběr nejvýhodnějšího způsobu odvracení hrozícího nebezpečí přímo vyvodit. Jde tedy o výklad rozšiřující podmínky trestnosti, který není v tomto případě přípustný.

Dále nutno podotknout, že formulaci „nelze odvrátit jinak“ je třeba vykládat tak, že v krajní nouzi lze jednat pouze tehdy, nelze-li nebezpečí odvrátit jinak než jednáním v krajní nouzi. Čistě jazykovým výkladem by bylo možno dojít k závěru, že nabízí-li se nejméně dvě

[11] viz rozhodnutí NS 26/1972 Sb. rozh. tr.: „Při hodnocení, zda nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, je třeba brát v úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno odvrátit nebezpečí včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo.“

varianty jednání, byť všechny v krajní nouzi, navzájem se vylučují. Takový výklad však popírá smysl celého institutu krajní nouze a jistě nebyl záměrem zákonodárce.

2.4 Proporcionalita

Čtvrtou podmínkou jednání v krajní nouzi je podmínka proporcionality, tedy požadavek, aby způsobený následek nebyl zřejmě stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil.[12] Následkem je ve smyslu trestního práva myšleno porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem. Institut krajní nouze, má-li sloužit k odvracení či zmírňování nežádoucích následků, nemůže připustit k ochraně jednoho zájmu ohrožení či obětování zájmu vyššího. V případě následku stejné závažnosti by šlo o pouhé přenášení následku (a případné škody) na jiný subjekt, což je rovněž efekt nežádoucí.

Při porovnávání závažnosti následků je nutno vycházet na prvním místě z hierarchie chráněných hodnot. Tato hierarchie je odrazem žebříčku hodnot společnosti. Současnému stavu odpovídá následující pořadí: lidský život, lidské zdraví, svoboda a důstojnost člověka, ústavní zřízení státu, další zájmy osob a společnosti. Je zřejmé že především v nižších patrech žebříčku nebude snadné najít na řazení jednotlivých zájmů shodu. To je přirozené a vzhledem k tomu, že význam chráněných hodnot (tzv. objektivní hledisko) není jediným kritériem pro porovnání následků, nejde o zásadní problém. Tzv. subjektivní hledisko zohledňuje význam konkrétního zájmu v konkrétní situaci. Jeho uplatnění připadá v úvahu při porovnání zájmů nacházejících se v nižších patrech hierarchie.[13]

Doposud zmíněná kritéria hodnotila chráněné zájmy (a tím závažnost následků) z hlediska kvalitativního. Do porovnávání je však nutno zahrnout i hledisko kvantitativní, jinými slovy i míru ohrožení či porušení chráněných zájmů, nejen pouze jejich absolutní význam. V případě ohrožení chráněných zájmů je nutno rovněž zohlednit pravděpodobnost vzniku poruchy. V konkrétním případě tak vůbec není vyloučeno vyhodnocení poruchy méně významného zájmu jako závažnější následek než porušení zájmu obecně významnějšího. Toto hodnocení je nutno provádět v každém konkrétním případě zvlášť. Okolnosti každého konkrétního případu mohou odůvodnit různá rozhodnutí v případech jinak velmi podobných.

Konečně zákon bere ohled na objektivní možnosti toho, kdo jedná v krajní nouzi. Slovo „zřejmě“ v zákonném textu podmínky proporcionality znamená jisté ustoupení od požadavku přesného zhodnocení hrozících následků a umožňuje zohlednit vědomosti,

[12] viz opět rozhodnutí NS 26/1972 Sb. rozh. tr.
[13] Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část, s. 268

zkušenosti i psychický stav jednajícího. Subjektivní hledisko posuzování s určitým objektivním korektivem („jak se situace důvodně jevila jednajícímu“[14]) je naukou přijímáno bez výhrad.

Podle platné úpravy krajní nouze tak není dovoleno pro záchranu (vlastního) života jiného usmrtit. Některými autory je tento stav považován za příliš přísný, neboť vyžaduje od každého člověka abnormální statečnost.[15] Tento názor nesdílím. Je sice pravda, že záchrana vlastního života obětováním jiného může být v některých extrémních případech omluvitelná (např. případ tzv. Karneadova prkna uvedený v Jelínkově učebnici[16]), ve většině případů však takové řešení nepovažuji za přijatelné. Naopak obětovat jeden život pro záchranu více životů zákon připouští, což potvrdil i Nejvyšší soud: „Jednou z podmínek krajní nouze je, aby způsobený následek nebyl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Uvedenou podmínku nesplňuje jednání pachatele, který zachraňuje vlastní život tím, že usmrtí jiného. Tuto podmínku však může splnit jednání, kterým obviněný obětováním jednoho lidského života zachrání život více lidí.“ (20/1982 Sb. rozh. tr.) Obecná platnost tohoto závěru ústí v některých případech v těžko přijatelné důsledky. Jak upozorňuje Kuchta, dovoluje usmrcení jednoho zdravého člověka, aby mu byly odebrány orgány a jejich transplantací zachráněno více lidí.[17]

2.5 Absence povinnosti nebezpečí snášet

Tato podmínka se vrátila se současným trestním zákoníkem do zákonné úpravy krajní nouze, ovšem i v předchozím období byla teorií obecně přijímána (ačkoliv její vyvoditelnost z trestního zákona byla pochybná). Osoby, kterým z titulu jejich povolání nebo ze zvláštních zákonných ustanovení plyne povinnost určité nebezpečí snášet, nemohou plnění svých povinností odmítnout a dovolávat se krajní nouze ve vztahu právě na to nebezpečí, které s jejich povoláním souvisí. Za obvyklé příklady slouží policista při výkonu služby, voják ve válce nebo lékař v nemocnici.

Zároveň je však namítáno, že tato úprava dopadá v některých případech na uvedené osoby příliš tvrdě. Je stěží obhajitelné, aby taková osoba musela riskovat například vlastní život pro záchranu nižšího právního statku, navíc v situaci nízké pravděpodobnosti úspěchu.

[14] Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část, s. 268
[15] Kubová, O.: K některým otázkám krajní nouze
[16] Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 245
[17] Kuchta, J.: Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, s. 68

I za současného právního stavu však není krajní nouze u těchto osob zcela vyloučena, záleží na úpravě ve zvláštním zákoně, nakolik přísné povinnosti pro konkrétní povolání resp. službu stanovuje. Na tuto problematiku upozorňuje ve své učebnici Jelínek, který navrhuje po vzoru zahraničních úprav omezit povinnost nebezpečí snášet pouze na případy tzv. omluvné krajní nouze, tedy případy způsobení stejně závažného následku jako hrozil.[18]

Nutná obrana

2.6 Útok na zájem chráněný trestním zákonem

Základní podmínkou pro jednání v nutné obraně je útok na zájem chráněný trestním zákonem. Jde o stejný okruh zájmů jako v případě institutu krajní nouze, tedy zájmy individuální (život, zdraví, svoboda, důstojnost, čest, majetek atd.) i zájmy společenské (ústavní zřízení, státní tajemství atd.).[19] Nutná obrana žádného z těchto zájmů není zákonem zapovězena, v některých případech je však zřejmě vyloučena samotnou povahou chráněného zájmu. Podobně jako v případě krajní nouze není podstatné, zda jde o zájmy osoby jednající v nutné obraně, či zájmy osoby jiné. V druhém případě mluvíme o tzv. pomoci v nutné obraně.[20]

Pod pojmem útoku jednoznačně rozumíme protiprávní jednání člověka. Jednáním v nutné obraně nelze odvracet nebezpečí jejichž původcem není člověk, ale například divoké zvíře. Od takových případů je však nutno odlišit případy, kdy je zvíře pouze využito jako živý nástroj a skutečným původcem je člověk. Trestný čin je typickým útokem ve smyslu § 29, nikoliv však jediným. Nutná obrana je možná i proti protiprávnímu jednání, které nedosahuje intenzity trestného činu, ale pouze přestupku, či ani toho ne. Starší teorie nepřipouštěla obranu proti útokům velmi malé závažnosti – tzv. bagatelním útokům. Takové omezení však ze zákona nelze vyčíst a je na místě jej odmítnout. Nutná obrana je přípustná i proti útokům nepatrné závažnosti, obranné jednání je však požadavkem přiměřenosti rovněž limitováno.[21] Za útok je rovněž možno považovat ta protiprávní jednání, která nesplňují podmínku trestnosti v subjektivní stránce nebo nezpůsobilostí subjektu. Ani skutečnost, že jednání není stíhatelné z procesních důvodů, není překážkou jednání v nutné obraně.

[18] Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 245

[19] viz rozhodnutí NS sp. zn. 11 Tz 5/1983: „Nutná obrana je přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoliv zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku.“; dále např. rozhodnutí sp. zn. 4 To 360/1996 (nutná obrana proti útoku na domovní svobodu) nebo rozhodnutí sp. zn. 8 Tdo 838/2006 (nutná obrana proti útoku na osobní svobodu)

[20] viz např. 9/1980 Sb. rozh. tr.: „O nutnou obranu jde i tehdy, když osoba činem jinak trestným odvrací přímo hrozící anebo trvající útok, který je namířený proti tělesné integritě jiné osoby.“

[21] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 101

Ohledně výkladu pojmu útok panuje v teorii značná nejednota. Základní otázkou je, zda pod něj pojímat veškeré objektivně protiprávní jednání, nebo pouze jednání subjektivně protiprávní, tedy úmyslné jednání trestně odpovědných osob. První možnost by připustila nutnou obranu proti osobám jednajícím nezaviněně, proti osobám jednajícím ve skutkovém omylu, proti útokům osob choromyslných, proti útokům dětí a nakonec i proti útoku zvířete. (V souvislosti s „jednáním" zvířete však vůbec nelze mluvit o protiprávnosti, proto platí, co bylo uvedeno výše.) Proti tomu řada teoretiků namítala, že toto řešení je vůči původci útoku neodůvodněně tvrdé. V případě osob jednajících v omylu by údajně většinou postačovalo upozornění, v případech ostatních by obrana byla na místě až tehdy, nebylo-li možno se útoku vyhnout jinak. Zastánci subjektivně protiprávního pojetí útoku, mezi které lze zařadit Kallaba[22], Solnaře[23] nebo Dolenského[24] tak v těchto případech připouštějí pouze jednání v krajní nouzi s určitou modifikací podmínky proporcionality, a sice tak, že při odvracení útoku je možno způsobit stejně závažný následek jako ten, který hrozil.

Toto řešení však na druhou stranu značně zhoršuje pozici obránce. Předně na něj klade nemalé nároky správně zařadit útočníka v rámci výše uvedených skupin. Posunutí kritéria proporcionality sice umožňuje v ohrožení vlastního života i usmrtit, ovšem i toto nastavení proporcionality pro obránce méně výhodné než podmínky nutné obrany. Podmínka subsidiarity se v mnoha případech může jevit rozumná, nikoliv však ve všech. Zvláště v případě útoku dítěte, věkem blízkého hranici trestní odpovědnosti, by plnění podmínky subsidiarity šlo evidentně proti smyslu nutné obrany, tedy prosazení právního řádu proti bezpráví.

V současnosti se většina trestněprávní teorie přiklání k přípustnosti nutné obrany i proti těmto formám útoků. Jednou z možností, jak takový závěr odůvodnit, je rozšíření podmínek jednání v nutné obraně analogicky i na tyto útoky. Analogie zužující podmínky trestnosti je přípustná. Šámal toto řešení nepovažuje za dostatečné, neboť stále ponechává obránce v méně výhodném postavení, než jaké mu umožňuje nutná obrana. „Řešení je třeba hledat v objektivním pojetí protiprávnosti útoku."[25] Přesvědčivě argumentuje, že jedinou podmínkou útoku je útok na zájem chráněný trestním zákonem a žádné další omezení nelze ze zákona vyvodit. Dochází tak k závěru, že „nutná obrana je přípustná za splnění všech základních podmínek na ní kladených i proti útoku osoby nepříčetné, dítěte nebo osoby.

[22] Kallab, J.: Trestní právo hmotné, s. 82
[23] Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 109
[24] Nezkusil, J. a kol.: Československé trestní právo, Svazek I. Obecná část, s. 122
[25] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 121

jednající ve skutkovém omylu.“[26] Případná nižší nebezpečnost útoku těchto osob bude za podmínek nutné obrany dostatečně zohledněna požadavkem přiměřenosti obrany. Jinak bude vypadat obrana proti útočníkovi ozbrojenému nožem, kterému je dvacet, čtrnáct, nebo pět let.[27]

Další podskupinou jednání, v jehož souvislosti byla přípustnost nutné obrany v minulosti diskutována, jsou úkony osob při výkonu pravomoci orgánu státní moci. Presumpce správnosti a zákonem upravený proces opravy případných vad vedly dříve k závěrům, které nutnou obranu vylučovaly zcela. Současný pohled na tuto otázku, formuloval v podstatě již Solnař, který připouští nutnou obranu proti úkonům, „které jsou postiženy vadami, jež je zbavují povahy takových úkonů; jsou to úkony, které vůbec nenáležejí do věcné pravomoci těch veřejných činitelů, kteří zakročují, a ovšem i ty, které tvoří skutkovou podstatu trestného činu.“[28]

Za nejednoznačnou je možno považovat také otázku tzv. vyprovokovaného útoku. Solnař soudil, že „i vyprovokovaný útok zůstává útokem. Pakliže však ten, kdo útok záměrně vyvolal, učinil tak proto, aby unikl potrestání za útok vlastní (obranné jednání), je-li tedy vyvolání útoku součástí plánovaného útoku vlastního, pak nejsou splněny podmínky nutné obrany.“[29] Tohoto názoru se drží i současný Komentář[30] a učebnice[31]. V jednání provokatéra je spatřován jakýsi dolus generalis zneužívající právo nutné obrany. Tuto konstrukci považuji za spornou.

Příčinou některých nejasností může být trestněprávní neurčitost pojmu provokace. Pokud jednání, které je považováno za provokaci, není objektivně protiprávní, pak provokovanému nevzniká právo nutné obrany, a to ani v případě, kdy provokatér svým jednáním útok vyprovokovat chtěl.[32] Naopak spočívá-li provokace v jednání protiprávním, pak jde o útok, byť třeba bagatelní, proti kterému je nutná obrana přípustná a provokatér se již sám dále nemůže bránit, ledaže by vyprovokovaný překročil meze nutné obrany. Podle výše zmíněné konstrukce je možnost nutné obrany provokatéra proti excesu provokovaného determinována motivem jeho prvotního útoku – provokace. Nemožnost bránit se excesu je odůvodňována tím, že provokatér nebezpečí sám dobrovolně vyvolal. Myslím si, že toto není

[26] Šámal, P.: Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 121
[27] Nývltová, Irena: Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných
[28] Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 104
[29] Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 104
[30] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 122
[31] Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 274
[32] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 111 (Jako příklad uvádí autor příklad, kdy někdo jezdí v noci metrem, aby byl napaden a proti útočníkovi pak mohl uplatnit své zvláštní obranné schopnosti.)

dostatečný důvod pro vyloučení nutné obrany provokatéra, obzvláště vezmeme-li do úvahy, že exces provokovaného může dosahovat mnohem vyšší intenzity, než provokatér očekával. Zbavení práva na nutnou obranu s odkazem na její dřívější zneužití považuji za nedůvodné. Musím tak souhlasit s Kuchtou, který pro vydělování vyprovokovaných útoků z obecné problematiky nutné obrany nevidí důvod: „I na tuto skupinu lze vztáhnout výše uvedené pravidlo o tom, že proti řádné nutné obraně není další nutná obrana přípustná, přičemž rozhodující podmínkou pro přiznání nutné obrany je protiprávnost útoku a nikoli jeho subjektivní stránka.“[33] K vyprovokovanému útoku viz rozhodnutí NS sp. zn. 4 Tz 284/2001.

2.7 Přímá hrozba nebo trvání útoku

Útok na zájem chráněný trestním zákonem musí trvat nebo alespoň přímo hrozit. Útok přímo hrozí, lze-li důvodně očekávat, že nastane bez prodlení. Časová vzdálenost mezi přímou hrozbou útoku a útokem samotným se v jednotlivých případech může značně lišit. U úmyslných trestných činů, které lze označit za typické útoky ve smyslu § 29, dochází k bezprostřední hrozbě zpravidla ve chvíli, kdy dojde do stádia pokusu. Bezprostřední hrozba však někdy může nastat již ve stádiu přípravy.

Stav, kdy lze jednat v nutné obraně, začíná běžet v okamžiku, kdy se z hrozby útoku stane hrozba bezprostřední a trvá až do okamžiku dokončení trestného činu. Poté již v nutné obraně jednat nelze. Jak bývá dodáváno, je třeba odlišit ukončení útoku od pouhé přestávky v boji.

Zcela logicky nemá v tomto ohledu význam moment dokonání trestného činu, neboť v reálném průběhu útoku nejde o žádný mezník. Pro stanovení, zda útok trvá, je rozhodující otázka, zda trvá porušování zájmu chráněného trestním zákonem.

2.8 Přiměřenost

Nutná obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Podstatou podmínky přiměřenosti obrany je požadavek jistého stupně úměrnosti mezi útokem a obranou. Obrana, aby měla vůbec smysl, musí být způsobilá odvrátit útok. Pro tento účel bude muset většinou dosáhnout větší intenzity než útok.[34] Může být tak intenzivní, aby útok

[33] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 118

[34] viz rozhodnutí Ústavního soudu IV. ÚS 433/02: „Intenzita obrany, má-li být způsobilá odvrátit útok, může být zásadně silnější, než intenzita útoku. Obrana však nesmí být zcela zjevně, přehnaně silnější, než je třeba k odvracení útoku.“

odvrátila, aniž by se obránce vystavoval riziku nějaké újmy, protože rozhodně nemá povinnost jakoukoli újmu trpět. Na druhou stranu, intenzita obrany by neměla být vyšší, než je potřeba ke zcela spolehlivému odvrácení útoku, protože v konkrétním případě je pouze to jejím účelem. V této souvislosti mluví Kuchta o nutnosti jako dolní hranici a o potřebnosti jako horní hranici kritéria přiměřenosti.[35] K hodnocení přiměřenosti je nutné přistupovat s vědomím, že situace, kdy je obránce oprávněn jednat v nutné obraně, je pro něj ve všech ohledech nevýhodná. Obránce se v ní neocitnul dobrovolně a není to on, kdo určil okolnosti, za kterých útok a obrana probíhá. Ke zhodnocení situace má často jen zlomek času a ocitá se pod značným psychickým tlakem.

Pro správné pochopení podmínky přiměřenosti, tak jak vyplývá ze stávající zákonné úpravy, není zřejmě možné odhlédnout od historického vývoje, kterým požadavek přiměřenosti nutné obrany za posledních padesát let prošel. Kvantitativní vyjádření povoleného poměru se měnilo z požadavku „přiměřenosti" (trestní zákon z roku 1950) přes „nikoli zřejmou nepřiměřenost" (trestní zákon z roku 1961) až na „nikoli zcela zjevnou nepřiměřenost" po novele č. 290/1993 Sb. Současný trestní zákoník převzal i toto ustanovení beze změny. Není přitom zcela jasné, které všechny veličiny by měly být do tohoto porovnávání zahrnuty. Zatímco zákon z roku 1950 mluvil o přiměřenosti obrany vůči „útoku", další úprava již obranu poměřovala s „povahou a nebezpečností útoku" a po poslední změně má být obrana poměřována se „způsobem útoku". Hlavním motivem tohoto vývoje, a především pak novely z roku 1993, byla snaha o uvolnění podmínek nutné obrany, tedy o zlepšení postavení obránce. Zúžení okruhu okolností, které musí obránce čelící útoku vyhodnotit, lze obecně považovat za změnu v jeho prospěch, neboť mu rozhodování usnadní a sníží riziko omylu. Přesto nebyla tato novela přijata zcela jednoznačně.[36] Kromě výkladové nejasnosti je možné namítnout, že zmíněné zúžení zohledňovaných okolností může být v některých případech pro obránce nevýhodné. Případná disproporce některé z poměřovaných veličin bude vyvažována opačným poměrem veličin ostatních a tak počet zohledňovaných okolností může mít vliv na výsledný poměr přiměřenosti.

Obecně přijímaný výklad pojmu „způsob útoku" dnes dalece překračuje pouhý výklad jazykový a zahrnuje nejen samotný způsob provedení útoku (tedy intenzitu a použité prostředky), ale celý soubor osobních, časových a místních okolností, za nichž k útoku dochází. Podle Šámala je nutno zohlednit i „osobu útočníka, jeho vlastnosti a úmysly (včetně

[35] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 152
[36] Lněnička, J.: Ad nová koncepce nutné obrany

např. využití odlehlého a tmavého zákoutí), jež se při útoku projevily, použité zbraně, hrozící součinnost dalších osob doprovázejících útočníka, jakož i další okolnosti.“[37]

Shoda panuje v tom, že pod způsob útoku, na rozdíl od dřívějšího pojmu povahy a nebezpečnosti útoku, již nelze řadit proporcionalitu následků z útoku hrozících a následků způsobených obranou útočníkovi. Obránce tak především není povinen přesně odhadovat hypotetickou škodu, k čemuž se mu kromě času nedostávalo ani podstatných informací. V trestněprávní teorii došlo k důslednému oddělení pojmů proporcionality a přiměřenosti, kdy první z nich je nadále podmínkou krajní nouze, druhý pak nutné obrany. Útok na právní zájem nižší hodnoty (svoboda, majetek) tak lze odvrátit za cenu porušení zájmů hodnoty vyšší (život).[38] Tento závěr však neplatí zcela absolutně, jak bývá vzápětí dodáváno, neboť mezi škodou hrozící a škodou způsobenou v obraně nesmí být „zcela mimořádný nepoměr.“[39] Tento korektiv je na místě, usmrcení pachatele drobné krádeže se podle našich hodnotových měřítek jeví jako nepřijatelné. Otázkou zůstává, zda lze tuto podmínku ze současné zákonné úpravy vyvodit.

Další významnou otázkou je z pozice koho by měla být přiměřenost obrany poměřována. První možností je požadavek objektivní přiměřenosti, druhou pak poměřování podle úsudku napadené osoby, tedy kritérium subjektivní. Pro první možnost hovoří především argument, že právo, trestní obzvláště, by mělo reflektovat věci právě takové, jaké skutečně jsou, a ne pouze tak, jak se někomu jeví. Zásada materiální pravdy je neopomenutelná. Dalším pozitivem objektivního hlediska je neměnnost jeho závěrů, která usnadní orgánům činným v trestním řízení práci při případném vyšetřování, protože v konkrétním případě nebudou muset zjišťovat pohled obránce v okamžiku útoku. Bohužel, objektivní zhodnocení nebezpečnosti útoku a přiměřenosti obrany samotným obráncem je v naprosté většině případů nedosažitelný ideál. Na obránce jsou v této situaci kladeny značné pozorovací a rozhodovací nároky v akutní časové tísni a za enormního psychického tlaku. Požadavek striktně objektivního hodnocení by vedl k vysokému riziku, že obráncův postup bude zpětně vyhodnocen jako exces z nutné obrany.

Subjektivní hledisko spočívá v hodnocení přiměřenosti obrany z pohledu obránce, tak jak se mu jevila v okamžiku útoku. Lze namítnout, že představy obránce se mohou značně rozcházet se skutečností. Tato diskrepance je nevyhnutelná, vyplývá již z hlavní námitky proti

[37] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 124
[38] viz rozhodnutí Ústavního soudu II.ÚS 317/01: „Není možné apriorně usoudit na vybočení z mezí nutné obrany pouze z toho, že stěžovatel, jenž odvracel útok na majetek a na nedotknutelnost obydlí, svým jednáním ublížil jinému na zdraví.“
[39] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 126

objektivnímu hledisku. Nesoulad mezi realitou a představami obránce bude způsoben omylem na straně obránce, buď zaviněným, nebo nezaviněným. Problémem je, že obránce může následně své představy účelově přizpůsobovat tak, aby zakryl svůj předchozí omyl nebo úmyslné jednání. Striktně vzato, nemůže měnit své představy, které měl v okamžiku útoku, ale může později tvrdit, že jeho představy byly jiné, než ve skutečnosti byly, a svůj exces takto ospravedlňovat. Pokud by za jediné kritérium přiměřenosti bylo vzato to subjektivní, stala by se veškerá odpovědnost za exces závislou na tvrzení obránce o obsahu jeho mysli v okamžiku útoku.

Převažujícím názorem teorie v současnosti je, že by se mělo vycházet především ze subjektivního hlediska obránce, ovšem s jistými korektivy. Podle Vokouna „je třeba vycházet z toho, jak se situace v daném místě a čase důvodně jevila jednajícímu. Je přitom třeba přihlédnout jednak k okolnostem případu a jednak k subjektivnímu stavu napadeného.“[40] Podobně formulované stanovisko zastávají i ostatní současné učebnice a Komentář. Šámal vyvozuje tento závěr ze slov „zcela zjevně“, jejichž užití podle něj znamená, se podmínky posuzují podle pohledu obránce, protože „zcela zjevné je to, co je jasné, očividné a nepochybné.“[41] Tuto úvahu považuji za spornou. K dispozici jsou totiž dvě možnosti výkladu použitého spojení „zcela zjevně“. Vedle již zmíněné, kdy zcela zjevně odkazuje k subjektivnímu hledisku přiměřenosti, lze jej rovněž považovat za čistě kvantitativní vyjádření požadované přiměřenosti. Na tuto nejednoznačnost upozornil již Dolenský[42], byť ještě za starší zákonné formulace „zřejmě“.

Podmínku přiměřenosti shrňme tak, že obranné jednání je zákonné, pokud není vůči útoku natolik nepřiměřené, že již lze mluvit o nepřiměřenosti zcela zjevné. Tuto konstrukci lze chápat jako stanovení objektivní hranice na škále přiměřenosti (tedy hranice kdesi mezi nepřiměřeností zřejmou a nepřiměřeností zcela zjevnou), anebo jako požadavek přiměřenosti formulovaný s ohledem na odchylky při jeho chápání v jednotlivých případech (vyloučení pouze zcela zjevné nepřiměřenosti – očividně nepřiměřené obrany). Není příliš podstatné, ke kterému názoru se přikloníme, protože samotný zákon nám stejně zcela přesnou odpověď na otázku, jaká obrana je v konkrétní situaci ještě přípustná, neposkytne. „Trestní zákon nestanoví měřítko pro určení mezí nutné obrany.“[43] Trestní zákoník stanovuje obecný požadavek přiměřenosti, ovšem přiměřenost obrany v konkrétním případě je nutno posuzovat s ohledem na řadu okolností daného případu a v některých případech to je až soud, kdo určí,

[40] Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné – I. obecná část, s. 277
[41] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 125
[42] Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, s. 37
[43] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 124

zda obranné jednání splňovalo podmínky nutné obrany. Na zcela zjevnou nepřiměřenost nelze usuzovat z pouze dílčích okolností jakými jsou skutečnost, že obránce užil zbraň proti neozbrojenému útočníkovi[44], nebo skutečnost, že obránce útočníkovi způsobil újmu na zdraví, zatímco sám zůstal nezraněn.[45] Podle Nejvyššího soudu „v závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka.“ (14/1999 Sb. rozh. tr.) Při posuzování přiměřenosti obranného jednání je nutno zvažovat pouze takové varianty obrany, které měl obránce reálně k dispozici.[46]

Konečně možno poznamenat, že česká úprava nutné obrany nevyžaduje splnění podmínky subsidiarity. „Na nesplnění podmínek nutné obrany nelze usuzovat ani z té skutečnosti, že napadený se nevyhnul útoku jinak než použitím obrany, protože nikdo není povinen ustupovat před neoprávněným útokem na zájmy chráněné trestním zákonem, ale má naopak právo použít proti takovému útoku obranu.“ (25/1976 Sb. rozh. tr.)[47]

2.9 Subjektivní stránka jednání v nutné obraně a krajní nouzi

Subjektivní stránka jednání nebývá obvykle uváděna souřadně s ostatními podmínkami nutné obrany a krajní nouze, přestože její význam pro právní kvalifikaci jednání je podle současné teorie značný. Novotného učebnice v kapitole věnované okolnostem vylučujícím protiprávnost k této otázce zcela mlčí, ovšem vypořádává se s ní jinde, a to v souvislosti se skutkovým omylem. „Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost má stejný význam jako pozitivní skutkový omyl o skutečnostech tvořících znaky trestného činu.“[48] Učebnice dále uvádí příklad, kdy pachatel napadne jinou osobu aniž

[44] viz např. 47/1995 Sb. rozh. tr.: „Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.“; dále rozhodnutí NS sp. zn. 7 Tdo 272/2006: „Použití střelné zbraně k odvrácení útoku, který byl vedený holýma rukama je za daného stavu v souladu se zásadou, že obránce může použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým byl veden útok.“; nebo starší rozhodnutí 49/1970 Sb. rozh. tr.

[45] viz například rozhodnutí 25/1976 Sb. rozh. tr.: „Na vybočení z mezí nutné obrany ve smyslu § 13 Tr. zák. nelze usuzovat jen z toho, že napadený útočníka zranil a případně ho i usmrtil, přičemž sám neutrpěl žádné zranění, pokud tím odvracel útok přímo hrozící nebo trvající a tato obrana nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“

[46] viz rozhodnutí sp. zn. 3 Tdo 840/2006: „Za situace, kdy útok byl veden kameny, v intenzitě způsobilé přivodit zranění napadeného a současně byl prováděn na určitou vzdálenost, byla jediným použitelným a zároveň účinným prostředkem k odvrácení útoku na dálku střelná zbraň, kterou měl obviněný u sebe.“

[47] podobně viz 8/1988 Sb. rozh. tr.: „Okolnost, že obránce přestal před útočníkem utíkat, zůstal stát a začal se trvajícímu útoku bránit, nevylučuje možnost splnění všech podmínek nutné obrany.“

[48] Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 251

tuší, že jde o teroristu chystajícího se odpálit bombu. Pachatel bude odpovídat za pokus trestného činu.

Podobně Komentář uvádí: „Pokud by však někdo trestným činem navíc také přispěl jinému tím, že by nevědomky odvrátil útok, nemohl by se takový čin posuzovat v rámci nutné obrany ve smyslu § 13, ale pachatel by odpovídal podle obecných zásad.“[49] Šámal však také uvádí: „Úmysl při jednání v nutné obraně zahrnuje všechny její podmínky, zejména že tu je určitý útok… Obranný smysl jednání nemusí být jedinou pohnutkou, a proto není na překážku posouzení jednání v rámci nutné obrany, jestliže hlavní roli hrála např. touha po dobrodružství, po získání popularity apod.“ Z uvedeného plyne, že Šámal považuje pohnutku jednat v nutné obraně za obligatorní. Solnař píše o „vůli k obraně“ a usuzuje, že „vyplývá z podstaty obrany“.[50] Za jedinou alternativu označuje požadavek pouhého objektivního splnění podmínek nutné obrany.

Nejpodrobněji se subjektivní stránce nutné obrany věnoval Kuchta[51]. Jednak lze s ním souhlasit, že pojem úmyslu či vůle k obraně je nejasný a v praxi splývá s pohnutkou. Především je však nutno vyzdvihnout jeho hlavní tezi k této otázce: „Rozhodující by podle našeho názoru skutečně měla být okolnost, zda obránce v okamžiku obrany o existenci objektivních podmínek nutné obrany věděl či nikoliv.“ Doplňuji, že podle stejného kritéria nutno posuzovat jednání v krajní nouzi. Pokud je si ten, kdo se v takové situaci vyskytne, vědom, že je objektivně oprávněn jednat v nutné obraně nebo krajní nouzi (a zasáhnout tak do jinak chráněných práv), jsou pohnutky jeho jednání nepodstatné, byť by jí byla pouze pomstychtivost. Nejvyšší soud v rozhodnutí sp. zn. 6 Tdo 1347/2008 judikoval: „Skutečnost, že bránící se jednal v afektu vzteku, nevylučuje splnění podmínek nutné obrany.“[52]

Tento názor vede k tomu, že při posuzování obranného jednání existují pouze dvě varianty: buď jednající věděl, že jedná v nutné obraně anebo to nevěděl. V druhém případě spočívala subjektivní stránka jeho jednání, odhlédneme-li od hypotetické možnosti jednání nezaviněného, v úmyslném nebo nedbalostním porušení trestního zákona. Nabízí se tak úvaha, zda subjektivní stránku jednání v nutné obraně a krajní nouzi nepojímat stejně jako jiné případy nesouladu pachatelových představ a reality, tedy čistě jako otázku skutkového omylu, jak to dělá i Novotného učebnice.

[49] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 127
[50] Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 106
[51] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 159
[52] podobně rozhodnutí sp. zn. 6 Tdo 69/2010

3. Pojem překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

Jak bylo řečeno v úvodu, jednání naplňující všechny znaky skutkové podstaty trestného činu není při splnění podmínek okolnosti vylučující protiprávnost trestné ani protiprávní. Institut okolností vylučujících protiprávnost představuje v právním řádu výjimku ze základního pravidla trestního zákona. Je tedy zřejmé, že pokud konkrétní jednání popsané v trestním zákoně nesplňuje podmínky okolnosti vylučující protiprávnost, a to zčásti nebo vůbec, zůstává protiprávní a trestné. Platný trestní zákon stojí na explicitním vyjádření podmínek, které protiprávnost vylučují. Naopak určení, kdy tyto podmínky splněny nejsou, je věcí logického výkladu zákona.

V této souvislosti je vhodné zodpovědět otázku, jaký smysl má stanovení mezí jednání v krajní nouzi a nutné obraně. Především v případě nutné obrany lze namítnout, že není na místě brát na útočníka jakékoli ohledy, neboť to byl on, kdo situaci zavinil a má nést riziko všech následků. Stanovením mezí obraného jednání je tak pozice obránce podle některých zbytečně komplikována. Odpovědí na tyto a podobné námitky je zásada humanity, která patří k základním hodnotovým pilířům současné společnosti a je tak vlastní rovněž modernímu trestnímu právu. Jak napsal Kuchta: „pouhý fakt útoku nečiní útočníka ještě zcela bezprávným.“[53] Bezprávným nečiní člověka žádný úkon a není důvodu, aby se tak dělo v případě protiprávního útoku. V případě krajní nouze, kdy mnohdy nelze o žádném viníkovi mluvit, je situace jasnější. Neexistence mezí jednání v krajní nouzi by popírala smysl samotného institutu krajní nouze, kterým je odvracení nebo alespoň zmírnění škodlivých následků.

V předchozí části jsem se pokusil sumarizovat obsah všech podmínek, které pro jednání v nutné obraně a v krajní nouzi stanovuje trestní zákoník. Pro účely dalších úvah je nutné tyto podmínky rozdělit do dvou základních kategorií, tak jak to v české nauce učinili Vokoun[54] a Kuchta[55]. Tou první jsou podmínky, které musí objektivně nastat, aby bylo možno v nutné obraně nebo v krajní nouzi jednat. Tyto podmínky vytvářejí tzv. stav nutné obrany resp. stav krajní nouze, který trvá po dobu jejich naplnění bez ohledu na jednání osob oprávněných v nutné obraně resp. krajní nouzi jednat.

Druhá kategorie podmínek vymezuje dovolené jednání za stavu nutné obrany resp. krajní nouze. Vhodnějším označením těchto podmínek jsou meze jednání v nutné obraně resp.

[53] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 69
[54] Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, s. 61
[55] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 72

meze jednání v krajní nouzi, protože zákon zde vlastně stanovuje horní hranice dovoleného jednání. Striktně vzato, pouze při nesplnění těchto podmínek lze mluvit o překročení mezí nutné obrany či krajní nouze. Přesto se i nadále budu zabývat otázkou nesplnění všech podmínek ze zákona vyplývajících, protože jen tak považuji problematiku za celistvou.

Podmínkami, které tvoří stav krajní nouze, jsou nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem, bezprostřední hrozba tohoto nebezpečí, nemožnost odvrátit nebezpečí jinak a neexistence povinnosti nebezpečí snášet. Mezí jednání v krajní nouzi je pak požadavek nezpůsobit následek stejně těžký nebo těžší, než hrozil. Zařazení podmínky subsidiarity mezi podmínky vytvářející stav krajní nouze může vzbuzovat jistou pochybnost. Zatímco stav krajní nouze, jak jej definují ostatní podmínky, nastává jaksi objektivně, požadavek subsidiarity tkví v možnosti volby jednání za onoho stavu. Jednoznačný argument však předložil Vokoun: „Jestliže by požadavek subsidiarity nebyl conditio sine qua non pro krajní nouzi, potom by bylo třeba zaujmout absurdní stanovisko, že v krajní nouzi lze zásadně jednat i tehdy, lze-li nebezpečí odvrátit jinak, avšak abychom nepřekročili meze této krajní nouze, nelze takto vlastně jednat.“[56]

Stav nutné obrany je podmíněn útokem na zájem chráněný trestním zákonem a dále bezprostřední hrozbou nebo trváním útoku. Požadavek nikoli zcela zjevné nepřiměřenosti je mezí jednání v nutné obraně.

3.1 Pojem překročení mezí v zákoně a v nauce

Trestní zákoník mluví na dvou místech o situaci, kdy pachatel spáchal trestný čin „*odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze nebo nutné obrany*“ (§ 41 písm. g), § 58 odst. 6). Zdá se, že reálnost útoku resp. nebezpečí je jedinou podmínkou, která musí být splněna, aby uvedená ustanovení bylo možno aplikovat. Půjde tedy nepochybně o případy překročení mezí dovoleného jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi, ale také případy nesplnění podmínky vzniku stavu nutné obrany nebo krajní nouze, protože ani podmínka bezprostřední hrozby nemusí být splněna.

Komentář[57] pracuje s pojmy „vybočení z mezí nutné obrany“ a „vybočení z mezí krajní nouze“, zároveň užívá v obou případech jednoslovný výraz „exces“ (významově odpovídající pojmu vybočení). Vybočení z mezí nutné obrany definuje jako situaci, kdy „některé její podmínky byly, že tedy stav byl nutné obraně blízký, aniž tu byly podmínky

[56] Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, s. 63
[57] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 127

nutné obrany dány ve všech směrech.“ Obdobná definice je podána k pojmu vybočení z mezí krajní nouze. Ze samotné formulace Komentáře je možno vyvozovat, že nedopadá na případy, kdy stav nutné obrany je a pouze meze jednání byly překročeny. Přímý odkaz na ustanovení § 33 písm. f), dnes § 41 písm. g) uvedené výše, však dokládá, že autor má na mysli exces z nutné obrany ve stejně širokém rozsahu, jaký lze vyvodit z uvedených ustanovení zákona. Podobně z textu Komentáře nelze vyvodit, zda pro stav nutné obraně blízký musí být splněna podmínka útoku.

Komentář dále rozlišuje exces intenzivní a exces extenzivní. O exces intenzivní, tedy co do míry intenzity obranného zákroku, jde tehdy, je-li obrana zcela zjevně nepřiměřená, přičemž může jít o nepoměr v intenzitě nebo o mimořádný nepoměr ve způsobené škodě.
O exces extenzivní, tedy exces co do doby zákroku, jde v případě, kdy obranný zákrok nebyl proveden v době, kdy útok bezprostředně hrozil nebo trval. V úvahu připadá obrana předčasná nebo obrana po skončení útoku.

Případy vybočení z mezí krajní nouze dělí Komentář takto:

a) způsobený následek byl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější, než který hrozil,

b) jednání bylo provedeno v době, kdy nebezpečí přímo nehrozilo. Tedy došlo k němu předtím nebo potom,

c) nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, a to bez následků anebo alespoň s méně závažnými následky,

d) byla tu povinnost nebezpečí snášet.[58]

Nejvyšší soud vymezuje intenzivní exces takto: „Nutná obrana je vyloučena z důvodu tzv. intenzivního excesu tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem, charakterizujícím způsob útoku. Podle ustanovení § 13 tr. zák. nesmí být nutná obrana ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená, tudíž může být nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená.“ (rozhodnutí sp. zn. 5 Tdo 162/2007) Příkladem extenzivního excesu (byť pouze jednou z variant) v judikatuře NS je rozhodnutí R 18/1979: „Jde o překročení mezí nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně.“

[58] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 135

Ve starších pracích je možno setkat se s pojmem vykročení z mezí nutné obrany[59], které bylo později vystřídáno právě vybočením z mezí nutné obrany[60], pojem excesu je po celou dobu užíván souběžně. Nad rámec dělení excesu na intenzivní a extenzivní uvádějí starší učebnice rovněž dělení co do pohnutky. Exces sthenický – jarý – je motivován zlostí nebo pomstychtivostí, exces asthenický – chabý – strachem nebo úlekem.[61] Takto je možno logicky členit exces intenzivní i extenzivní.

Této terminologie se v zásadě drží i současné učebnice, které v rámci vybočení z mezí nutné obrany resp. krajní nouze standardně rozlišují exces intenzivní a exces extenzivní. Toto dělení užívají i u excesu z krajní nouze, kdy tak označují případy výše uvedené sub a) a sub b).[62] Jelínek v souvislosti s extenzivním excesem z nutné obrany uvádí, že „při předčasné obraně o nutnou obranu vlastně nejde a nejde ani o překročení nutné obrany.“[63]

3.2 Význam rozlišení podmínek stavu a mezí jednání

Je zřejmé, že výše uvedené členění podmínek nutné obrany a krajní nouze na podmínky stavu a meze jednání není vůbec promítnuto v zákonné úpravě a ani trestněprávní nauka, která se otázce excesu nevěnuje podrobně, jej neužívá. Rozlišení excesu na intenzivní a extenzivní sice vychází z odlišení podmínek, které v těchto případech nejsou splněny, oba pojmy jsou však užívány zcela souřadným způsobem. Nabízí se otázka, zda toto členění má nějaký praktický význam, popřípadě jaký. Vyjděme z konstatování, že minimálně v teoretické rovině jde o dvě poměrně odlišné situace. Při překročení mezí nutné obrany platí, že stav nutné obrany zde byl, obránce byl objektivně oprávněn do práv útočníka zasáhnout, pouze jeho jednání porušilo pravidla přiměřenosti. Naopak není-li z důvodu nenaplnění některé z podmínek dán stav nutné obrany, pak obránce k žádnému zásahu do práv útočníka není vůbec oprávněn. Toto základní schéma by mohlo svádět k domněnce, že obě kategorie se zásadně odlišují co do míry společenské nebezpečnosti; konkrétně, že v případě nesplnění podmínek stavu nutné obrany je exces podstatně závažnějším porušením práva než exces spočívající v překročení mezí nutné obrany. Tato úvaha je však mylná a to především ze dvou důvodů.

[59] Kallab, J.: Trestní právo hmotné, platné v zemi české a moravskoslezské, s. 82; rovněž Miřička, A.: Trestní právo hmotné, s. 83; a Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 107
[60] Dolenský, A.: Československé trestní právo, Svazek I. Obecná část, s. 124
[61] Solnař, V.: Trestní právo hmotné, Část obecná, s. 108
[62] Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 269
[63] Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 255

Zaprvé je třeba si uvědomit, že případy nesplnění podmínek stavu nutné obrany jsou podstatně rozmanitější kategorií, než případy překročení mezí nutné obrany. Nesplnění podmínky bezprostřední hrozby nebo trvání útoku se rozpadá do dvou variant: obrany předčasné a obrany opožděné. Při předčasné obraně stav nutné obrany nenastal, protože útok nehrozí bezprostředně, může maximálně „pouze" hrozit. O této situaci není ani možné obecně prohlásit, že útok teprve nastane, protože to není jisté. (Jisté to není ani za situace bezprostřední hrozby, tam však obranu připouští zákon.) Naproti tomu o obraně po skončení útoku platí, že stav nutné obrany tu byl, obránce byl oprávněn zasáhnout do práv útočníka, avšak obranné jednání pokračovalo i po skončení útoku nebo teprve začalo po skončení útoku. Posuzováno z pohledu zda obránce byl někdy oprávněn jednat, jeví se opožděná obrana bližší obraně zcela zjevně nepřiměřené než obraně předčasné.

Zadruhé nelze opominout, že porušení každé zákonné podmínky nutné obrany je charakterizováno mírou tohoto porušení. Zatímco porovnávání míry protiprávnosti excesu intenzivního a excesu extenzivního čistě v obecné rovině je spekulativní a poněkud zavádějící, intenzita překročení či míra nenaplnění konkrétní podmínky nutné obrany je hlavním faktorem, který ovlivňuje společenskou nebezpečnost výsledného excesu. Meze nutné obrany může být překročena obranným jednáním, které se bude nacházet jen těsně za hranicí zcela zjevné nepřiměřenosti, ale také jednáním, jehož nepřiměřenost bude propastně hrubší. Obdobně lze si představit jen těsné nesplnění podmínky bezprostřední hrozby nebo trvání útoku, kdy obránce jedná těsně předtím, než se hrozba stane bezprostřední, a na druhé straně obranné jednání pokračující dlouho poté, co útok skončil.

3.3 Putativní nutná obrana a putativní krajní nouze

Existence reálného útoku resp. reálného nebezpečí je základní podmínkou, jež dává vznik stavu nutné obrany nebo krajní nouze. Jedním z případů, kdy tato podmínka splněna není, je situace, kdy útok popř. nebezpečí existuje pouze v představě obránce resp. osoby, která takové nebezpečí odvrací. Trestněprávní teorie označuje tyto případy jako tzv. putativní – domnělou – nutnou obranu a putativní krajní nouzi. Právní řešení těchto případů je vcelku jednoznačné. Rozpor mezi skutkovým stavem a obráncovou představou o něm je nutno řešit podle zásad o skutkovém omylu. Trestní zákoník v § 18 odst. 4 říká: „*Kdo při spáchání činu mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje jeho protiprávnost, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti.*" Totožný závěr

vyvozovala teorie již dříve.[64] Shodně tak judikoval Nejvyšší soud: „O skutkový omyl ohledně okolnosti vylučující protiprávnost jde v případě, že pachatel subjektivně vnímal poškozeného jako osobu, která se účastnila společně s další osobou útoku proti němu, ačkoli ve skutečnosti o takovou účast poškozeného na útoku nešlo. Za těchto okolností se tak může jednat o tzv. putativní obranu. Proto je namístě posoudit jednání pachatele podle zásad o skutkovém omylu.“ (sp. zn. 7 Tdo 356/2010), podobně pro případ putativní krajní nouze R 10/1980.

Lze se však setkat s některými rozpornými tvrzeními, které postavení putativní nutné obrany a putativní krajní nouze v souvislosti v vybočením z nutné obrany a krajní nouze poněkud zamlžují. Tak Císařová[65], Šámal[66] i Jelínek[67] uvádějí, že „útok nemusí být skutečný.“ Jde samozřejmě jen o jazykový problém, neboť všichni jmenovaní autoři dochází k výše uvedenému závěru, přesto tuto formulaci pokládám za nešťastnou. Zabývám-li se otázkami rozsahu podmínek nutné obrany a krajní nouze a následky jejich překročení, nelze opominout odpověď na otázku, kam v tomto kontextu zařadit putativní nutnou obranu a putativní krajní nouzi. Putativní nutná obrana není nutnou obranou, tak jako domnělý útok není útokem. Putativní nutná obrana je jednání protiprávní a je proti němu přípustné jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi. Skutečnost, že „obránce“ jedná v omylu, je dostatečně zohledněna kvalifikací tohoto jednání jako jednání nedbalostního (je-li omyl zaviněn domnělým obráncem).

Skutkový omyl nemusí spočívat v chybném vyhodnocení reálnosti útoku resp. nebezpečí, ale v chybném vyhodnocení kterékoli jiné okolnosti podstatné pro nutnou obranu nebo krajní nouzi. I takové případy lze označit za putativní nutnou obranu či krajní nouzi, přikloníme-li se k širšímu pojetí tohoto pojmu. Protože však podmínka reálnosti útoku resp. nebezpečí je splněna a tento skutkový omyl je vlastně pouze jednou z možných příčin excesu, považuji za správné tyto případy řešit jako případy vybočení z mezí nutné obrany nebo krajní nouze.

3.4 Negativní vymezení vybočení z nutné obrany a krajní nouze

Hranice mezi nutnou obranou a krajní nouzí na straně jedné a vybočením z mezí nutné obrany a krajní nouze na straně druhé je poměrně dobře prozkoumána. Jak bylo uvedeno výše, je určena zákonnými podmínkami nutné obrany a krajní nouze. Nesplnění

[64] Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 268
[65] Císařová, D.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, s. 28
[66] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, s. 123
[67] Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, s. 248

některé z nich, ať již jde o podmínku stavu nebo mez jednání, má za následek vždy protiprávnost a, nejde-li o nezaviněný exces, i trestnost takového jednání. Komentář říká o takové situaci, že „stav byl nutné obraně blízký.“[68] Skutečnost, že k trestnému jednání došlo za těchto okolností, má určité právní důsledky a je proto na místě otázka, kde leží druhá hranice stavu blízkého nutné obraně. Kdy ještě lze jednání považovat za vybočení z mezí nutné obrany a kdy již o něm mluvit nelze? Naše nauka na tuto otázku celistvou odpověď nedává.

Nejběžnější varianty vybočení z mezí nutné obrany a krajní nouze – exces intenzivní a exces extenzivní – již byly zmíněny. Tím však myslitelné varianty nejsou vyčerpány. V úvahu nutno vzít možnost nesplnění každé další ze zákonných podmínek a dále situace, kdy je nesplněno více podmínek současně. Rovněž je na místě otázka, zda hranice vybočení z mezí nemůže spočívat v míře porušení té které podmínky.

Začít je, myslím, nejvhodnější vyřešením otázky, zda některá z podmínek není sama tak důležitá, že bez jejího naplnění je situace nutné obraně či krajní nouzi objektivně natolik vzdálená, že o vybočení z mezí nutné obrany zkrátka vůbec nelze uvažovat. Domnívám se, že reálnost útoku resp. nebezpečí takovou podmínkou je. Útok je zákonem pojímán dostatečně široce, v zásadě nezáleží na jeho intenzitě, a proto jediným kritériem, zda zásah do práva obránce je útokem ve smyslu § 29, je jeho protiprávnost. Na otázku protiprávnosti připadají do úvahy jen dvě odpovědi, mezi oprávněností a protiprávností neleží žádné mezistupně. Není-li podmínka reálnosti útoku splněna, ale obránce její splnění mylně předpokládá, jedná se o putativní obranu. Pokud ji ani nepředpokládá, nemá situace s nutnou obranou nic společného. Podobný závěr platí pro poměr nebezpečí a krajní nouze.

O subjektivní stránce jednání v nutné obraně bylo již pojednáno výše. Pokud jednání není nutnou obranou právě proto, že obránce o vzniklém stavu nutné obrany neví, bude jeho jednání kvalifikováno jako nezpůsobilý pokus trestného činu.

Porušení podmínky přiměřenosti – intenzivní exces – může dosáhnout různého stupně závažnosti. Tato varianta excesu je jako jediná podmíněna pouze mírou jednání obránce, vzniklý stav nutné obrany objektivně nastal. Jsem názoru, že v tomto případě půjde o vybočení z mezí nutné obrany vždy, bez ohledu na míru nepřiměřenosti obraného jednání.

Jako porušení podmínky bezprostřední hrozby – extenzivní exces – je možno vyhodnotit různorodé situace. O extenzivní exces zřejmě půjde, pokud k obrannému jednání dojde v krátkém časovém rozpětí před nebo po intervalu, kdy nutná obrana je oprávněná.

[68] Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 1. díl, str. 127

Pokud má být do extenzivního excesu řazena předčasná obrana, pak by útok měl alespoň hrozit. I tak zde vlastně podmínka reálnosti útoku není splněna, protože v této situaci můžeme konstatovat pouze hypotetický, potenciální útok. Při obraně opožděné útok z logiky věci rovněž chybí, v tomto případě však můžeme alespoň prohlásit, že podmínka reálnosti útoku byla splněna již dříve. Je-li předčasná obrana hrozbou útoku fakticky časově limitována, o obraně opožděné to prohlásit nelze. Přesto je třeba ptát se po určité hranici, kde i extenzivní exces končí a „obranné" jednání již nelze vztahovat jako obranu k útoku, který již před určitým časem pominul. Takovou hranici zřejmě nelze všeobecně stanovit s dostatečnou určitostí. Odvážil bych se jí formulovat tak, že podmínkou excesu je nepřerušená místní a časová souvislost s předcházejícím útokem.

O porušení podmínky neexistence povinnosti nebezpečí snášet můžeme říci, že stav krajní nouze nastal, ale jednající nebyl subjektivně oprávněn v krajní nouzi jednat. Za povšimnutí stojí, že omyl v této otázce bude zásadně omylem právním, protože bude omylem o právních povinnostech. (Těžko si představit omyl o vlastním pracovním či služebním postavení.) Mám za to, že i toto jednání by mělo být zahrnuto pod pojem vybočení z mezí krajní nouze. Ostatně povinnost nebezpečí snášet nezapovídá osobě jednat v krajní nouzi vůbec, ale pouze v případě některých nebezpečí.

V otázce nesplnění zbývající podmínky krajní nouze, tedy subsidiarity, lze opět konstatovat, že myslitelné varianty této situace jsou co do společenské nebezpečnosti značně odlišné. Nakolik se situace vzdálila krajní nouzi bude záviset především na těchto okolnostech: počtu a zřejmosti možností odvrátit nebezpečí jinak a závažnosti způsobeného následku. Čím méně možností odvrátit nebezpečí jinak, a čím méně zřejmé tyto možnosti jsou, tím je stav stavu krajní nouze bližší. Čím méně závažný následek je při odvracení nebezpečí způsoben, tím méně je toto jednání nebezpečné. Je-li škodlivý následek zcela minimalizován, pak je „nebezpečí odvráceno jinak" a krajní nouze nebylo vůbec užito.

Hranici, kde končí vybočení z nutné obrany a krajní nouze, zřejmě nelze kategoricky definovat s platností pro všechny případy. O exces nepochybně nepůjde v těchto případech:

a) není-li splněna podmínka reálnosti útoku resp. nebezpečí,
b) není-li si jednající osoba vědoma objektivní možnosti jednat v nutné obraně nebo krajní nouzi,
c) přesáhne-li interval mezi dobou, kdy bylo dovoleno jednat, a dobou, kdy osoba skutečně jednala,určitou nespecifikovanou mez.

Naopak se nedomnívám, že kumulace nesplnění více ostatních podmínek by bránila kvalifikaci takového jednání jako excesu. Vzhledem k naznačeným nesnázím a k formulaci

ustanovení § 41 písm. g) a § 58 odst. 6 je na místě pojem vybočení z mezí nutné obrany a krajní nouze pojímat velmi široce.

3.5 Automatická obranná zařízení

Otázka legality automatických obranných zařízení souvisí s vymezením podmínek nutné obrany a jejich překročení a proto považuji za vhodné zabývat se i touto dílčí problematikou. Za automatická obranná zařízení jsou považovány mechanismy užívající nejčastěji střelné zbraně či výbušného systému, které jsou uvedeny do chodu vniknutím útočníka do objektu, který je tímto zařízením zabezpečen. Od těchto mechanismů je nutno odlišit překážky typu ostnatého drátu, které sice mohou útočníkovi rovněž způsobit újmu, ale pro svou zcela pasivní povahu nevyvolává jejich užití žádnou kontroverzi. Proti instalaci automatických obranných zařízení se v teorii objevilo několik námitek, všechny však byly přesvědčivě vypořádány.

Podle první námitky není instalace těchto zařízení v souladu s právem proto, že zařízení není namířeno proti bezprostředně hrozícímu útoku, ale proti nejistému útoku v budoucnu. Má tedy jít o extenzivní exces. Tomu lze oponovat tak, že k samotnému působení a účinku zařízení dochází až v okamžiku útoku, kdy časová podmínka nutné obrany je dána. Předchozí příprava k obraně, v tomto případě spočívající v instalaci obranného zařízení, do práv útočníka nikterak nezasahuje a není právem zapovězena. Podle rozhodnutí NS sp. zn. 7 Tdo 461/2004 „není podmínkou nutné obrany ve smyslu § 13 tr. zák., aby se ze strany obránce jednalo o náhlé či nepřipravené jednání, které je jen okamžitou reakcí na situaci vyvolanou útokem.” Toto stanovisko předložil Dolenský[69] již dávno a přijímají jej i další autoři, kteří se věcí zabývali. Navzdory tomu, Nejvyšší soud v rozhodnutí spis. zn. 6 Tdo 66/2007 neuznal soulad nástražného systému s podmínkami nutné obrany s poukazem právě na tuto námitku.

Ačkoli automatická zařízení jsou zamýšlena jako obrana proti útoku, nedokáží rozeznat protiprávnost jednání, které je aktivuje. Hrozí tedy, že způsobí újmu osobám, jejichž jednání vůbec protiprávní není, například zasahujícímu požárníkovi nebo policistovi. V takovém případě bude původce zařízení odpovědný za nedbalostní trestný čin, protože úmysl ani srozumění s takovým následkem nelze vyvodit.[70]

[69] Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, s. 41
[70] Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti, s. 107

Konečně třetí závažná námitka spočívá v tom, že automatické zařízení nedokáže rozeznat závažnost útoku a udeří vždy stejnou intenzitou. Může se tak snadno stát, že obrana bude zcela zjevně nepřiměřená – dojde k intenzivnímu excesu z nutné obrany. Například vnikne-li do opuštěné chaty turista, který se chce schovat před nepřízní počasí, jde o méně závažný útok než v případě vniknutí zloděje, který má v úmyslu chatu vykrást. Podobně jako v předchozí otázce oprávněného vstupu, podstupuje ten, kdo obranné zařízení instaluje, riziko odpovědnosti za nedbalostní trestný čin. Určitým vodítkem pro něj může být hodnota majetku, který zamýšlí takto chránit. Je-li k ochraně zchátralého objektu, v kterém se nenachází nic cenného, užito nástražného výbušného systému, který případného útočníka nevyhnutelně usmrtí, bude možné takovýto exces z nutné obrany kvalifikovat jako úmyslný trestný čin.[71] Původce zařízení totiž jeho působení, které by bylo možno považovat za nikoli zcela zjevně nepřiměřené, od počátku vyloučil. Hledisko hrozící a způsobené škody však není na místě přeceňovat, neboť stejně jako v ostatních případech nutné obrany odvíjí se přiměřenost obrany primárně od odvratitelnosti útoku a nikoli proporcionality následků.

Otázkou je, zda se původce automatického obranného zařízení může odpovědnosti za nedbalostní exces zprostit, a to například varovnými nápisy, které každého na hrozící újmu upozorní. Mám za to, že v případě, kdy zařízení působí proti osobě, jejíž jednání není protiprávním útokem (a nejde tedy ani o exces z nutné obrany, spíše o jakousi quasiputativní nutnou obranu), to možné je. Jsou-li varování dostatečná, pak újma je způsobena nedbalostí toho, kdo těchto varování nedbal, protože samotná instalace zařízení není zakázána. V případě, kdy by takto měla být vyloučena odpovědnost za intenzivní exces, docházíme ke stavu, kdy obránce není trestně odpovědný za obranu zcela zjevně nepřiměřenou pouze proto, že útočníkovi předem sdělil, že v případě útoku takto nepřiměřenou obranu použije. Taková argumentace by v běžné situaci, kdy obránce čelí útočníkovi tváří v tvář, jistě neobstála, a protože obě uvedené situace hodnotíme podle téhož ustanovení trestního zákoníku, nabízí se závěr vyloučení odpovědnosti za exces nepřipustit. Paradoxně by tak původce zařízení, který kolem objektu umístil dostatek varovných nápisů, neodpovídal za zranění požárníka, ale odpovídal za zranění lupiče. Tento závěr nepovažuji za uspokojivý. Myslím, že je chybné nevidět rozdíl v obraně na místě a obraně pomocí automatického zařízení (jak je argumentováno výše) a zcela přitom odhlédnout od rozdílné pozice útočníka. V situaci, kdy je útočník na místě jediným aktivním účastníkem, nelze působení obranného zařízení, jehož intenzita je zcela zjevně nepřiměřená, za obranu zcela zjevně nepřiměřenou

[71] Novotný, F.: Právo na sebeobranu, str. 59

považovat, je-li útočník před tímto zařízením dostatečně varován. Pokud přesto pokračuje v útoku a je mu způsobena újma, pak rozhodující míru zavinění nese on sám.

Tuto problematiku bych uzavřel konstatováním, že užití automatického obranného zařízení v zásadě neodporuje trestnímu zákoníku ani jiným právním normám. Rovněž je možno poukázat na praxi užívání „ostrých" hlídacích psů, kdy jde v principu o stejný způsob nutné obrany. Je však nutno pamatovat, jak podotýká Kuchta, že „rizika jdou k tíži toho, kdo se takto brání."[72] Tomuto stanovisku svědčí i stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu sp. zn. Tpjn 303/2008, podle kterého „instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevylučuje naplnění podmínek nutné obrany."

[72] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 131

4. Právní kvalifikace překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

Překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze vede k protiprávnosti a trestnosti takového jednání. Platný trestní zákon, podobně jako jeho předchůdci, nezná žádnou skutkovou podstatu, která by privilegovala spáchání trestného činu překročením mezí okolností vylučujících protiprávnost. Je tedy nutno postupovat podle obecných zásad a dané jednání kvalifikovat podle příslušné skutkové podstaty tak, jako by k němu došlo za běžných okolností. Z jednotlivých znaků skutkové podstaty zaslouží hlavní pozornost subjektivní stránka trestného činu.

Při posuzování formy zavinění, které je pro určení správné skutkové podstaty spolurozhodující, narážíme v souvislosti s překročením mezí nutné obrany či krajní nouze na složitou otázku. Teorie jednoznačně vyvozuje, že: „zavinění se musí vztahovat v podstatě na všechny skutečnosti, které jsou znakem skutkové podstaty trestného činu.“[73] Oproti jiným případům zde vidíme dva mezníky, ve vztahu k nimž můžeme rozhodující formu zavinění posuzovat. Jde zaprvé o znaky skutkové podstaty (především následek), zadruhé o samotné překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze, tedy exces.[74] Jednoznačné je, že úplná absence zavinění k excesu nebo k následku znamená beztrestnost. Situace je však komplikovaná tím, že forma zavinění k oběma bodům se může lišit. V úvahu připadají v zásadě tři možnosti řešení.

1. jednání posuzovat podle zavinění k následku

Pokud byl následek způsoben úmyslně, jde o trestný čin dolózní, byl-li následek způsoben z nedbalosti, jde o trestný čin kulpózní. Toto prosté řešení, které by k formě zavinění excesu nepřihlíželo, vede k neobhajitelným závěrům. Podle této koncepce by se obránce, který meze nutné obrany překročil z nedbalosti a útočníka úmyslným jednáním usmrtil, dopustil stejného trestného činu (vraždy) jako obránce, který meze nutné obrany překročil úmyslně a útočníka usmrtil ze msty.

Skutečností je, že zavinění k excesu a zavinění k následku spolu úzce souvisí. Příčinou zřejmé tvrdosti je to, že chyba, které se obránce dopustil svojí nedbalostí při překročení mezí nutné obrany, se negativně projeví při hodnocení jeho dalšího jednání. Přitom rozhoduje-li se obránce logicky, správnost veškerého dalšího jednání je podmíněna

[73] Novotný, O.: Trestní právo hmotné, Obecná část 1, s. 227
[74] viz R 16/1994: „Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezí nutné obrany, např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost.“

správným rozpoznáním mezí nutné obrany. Není samozřejmě na místě, aby ho omyl zbavoval odpovědnosti za jednání, jehož se v něm dopustil, ale ve všech jiných případech by mu bylo přičítáno pouze nedbalostní zavinění. Vycházím z předpokladu, že jde o omyl skutkový, což však považuji za nesporné.

2. jednání posuzovat podle zavinění k excesu

Pokud obránce úmyslně překročil meze nutné obrany, jde o trestný čin dolózní a naopak pokud meze nutné obrany překročil z nedbalosti, jde o trestný čin kulpózní. Tato koncepce se vyrovnává s hlavním nedostatkem, který je vytýkán koncepci předchozí, což může být demonstrováno na shora uvedeném příkladu. I zde však brzy dospějeme k určitým disproporcím. Především při stejné formě zavinění k excesu by odlišné zavinění k následku nehrálo žádnou roli. Pokud by obránce úmyslně překročil meze nutné obrany a následným pouze nedbalostním jednáním útočníka usmrtil, přičítal by se mu úmyslný trestný čin – vražda.

3. jednání posuzovat podle zavinění k excesu i k následku

Tento model konečně umožní zohlednit zavinění k oběma momentům a umožní tak nejpestřejší kvalifikaci myslitelných případů. Pokud jsou meze nutné obrany překročeny úmyslně a i následek je způsoben úmyslně, jedná se o dolózní trestný čin. Je-li exces nedbalostní a zároveň následek je způsoben v nedbalosti, jedná se o kulpózní trestný čin. Otázkou je, jak hodnotit případy, kdy se k excesu a k následku vztahuje jiná forma zavinění. Podle Vokouna je třeba vyjít z teorie negativních znaků skutkové podstaty. „Obecné principy o zavinění pak požadují, aby se úmysl vztahoval na všechny znaky skutkové podstaty, tedy i na znaky negativní. Jinak lze hovořit pouze o deliktu nedbalostním, jsou-li ovšem zbývající znaky skutkové podstaty alespoň touto nedbalostí zahrnuty.“[75]

Z uvedeného vyplývá, že jako nedbalostní trestný čin nutno posoudit nejen případ, kdy je z nedbalosti zaviněn exces i následek, ale i případy nedbalostního excesu ve spojení s úmyslným následkem a případy úmyslného excesu ve spojení s nedbalostním následkem (zřejmě nejméně obvyklá varianta).

[75] Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, s. 70

5. Právní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

V předchozí části této práce jsem již konstatoval, že překročení mezí nutné obrany a krajní nouze má podle českého právního řádu za následek trestnost takového jednání. Zároveň je však obecně uznáváno, že okolnosti, za kterých k tomuto trestnému jednání došlo, by měly být při jeho právní kvalifikaci zohledněny. Rozdíl mezi případem, kdy k trestnému činu došlo při vybočení z mezí nutné obrany nebo krajní nouze, a případem téhož trestného činu za běžných okolností, je očividný a uplatnění stejné sankce by se v mnoha situacích jevilo jako přísné.

Pro zmírnění trestního postihu toho, kdo vybočí z mezí nutné obrany nebo krajní nouze, hovoří několik argumentů. Předně lze konstatovat, že osoba, která se za těchto okolností dopustí protiprávního jednání, by se jej takřka jistě nedopustila, kdyby někdo jiný tento stav nezpůsobil. To ji samozřejmě nezbavuje viny za protiprávní jednání, protože možnost volit způsob svého jednání i tak stále měla, ale nelze přehlížet, že v této situaci, kdy je rozhodování zásadně ztíženo, se ocitla nedobrovolně a ne vlastní vinou. Význam nedbalostního zavinění k excesu bývá v této souvislosti pochybný.

Dojde-li ke vzniku stavu nutné obrany nebo krajní nouze, je aktivní jednání v nutné obraně a krajní nouzi společensky žádoucí. Lidé, kteří v těchto situacích jednají, většinou podstupují značné riziko újmy na svých vlastních zájmech již ze strany odvraceného útoku či nebezpečí. Lze se domnívat, že pokud navíc riziko trestního postihu pro případ porušení některé zákonné podmínky budou vnímat jako výrazné, četnost jednání v nutné obraně a krajní nouzi poklesne. Přísnost postihu za exces je tak podobně jako přísnost samotných podmínek nutné obrany a krajní nouze významným nástrojem trestní politiky.

V případě intenzivního excesu je nutno podotknout, že situace se od případu stejného trestného činu spáchaného za běžných okolností liší tím, že obránce zde k určitému zásahu do práv útočníka byl oprávněn. Pokud obránce způsobil útočníkovi těžkou újmu na zdraví za situace, kdy podmínky nutné obrany dovolovaly způsobit pouze ublížení na zdraví, pak odpovědnost za exces by měla být vztahována pouze k rozdílu mezi těmito dvěma následky. Těžká újma na zdraví by neměla být pojímána jako následek druhově jiný, ale pouze jako vyšší stupeň zásahu do útočníkova práva na tělesnou integritu, což myslím lépe odpovídá dynamické povaze útoku i obranného jednání. Tato konstrukce může působit poněkud nezvykle, protože trestní právo odvíjí kvalifikaci činů proti lidskému životu a zdraví primárně

od nejzávažnějšího způsobeného následku, je to však nejlepší způsob jak ilustrovat rozdíl mezi úmyslným trestným činem a úmyslným intenzivním excesem z nutné obrany.

Trestní nauka předkládá tři možné způsoby, jak právní důsledky vybočení z podmínek nutné obrany a krajní nouze zmírnit. Tou první je možnost snížení trestní sazby na základě zohlednění polehčujících okolností nebo některých dalších ustanovení umožňujících za zvláštních okolností snížení trestu. V našem právním systému lze využít následující 4 instituty trestního zákoníku:

1. **polehčující okolnost podle § 41 písm. g)**

Podle tohoto ustanovení trestního zákona soud přihlédne k tomu, „*že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost*."

Zdá se, že jedinou podmínkou pro možnost uplatnění této polehčující okolnosti je existence útoku resp. nebezpečí, což otevírá možnost užití při všech druzích excesu. Kuchta míní, že ani reálnost útoku či nebezpečí není nutnou podmínkou, protože právě v jeho absenci lze vidět podmínku, která nebyla zcela splněna.[76] Takto široké pojetí excesu, odporující jeho vymezení v této práci, pak logicky vede k možnosti aplikace této polehčující okolnosti, ale i dalších ustanovení trestního zákoníku užívajících stejnou formulaci, i na případy putativní nutné obrany a krajní nouze.[77]

2. **polehčující okolnost podle § 41 písm. b)**

Tato polehčující okolnost dopadá na případy, kdy pachatel „*spáchal trestný čin v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností*." Pro nás má relevanci pochopitelně první z uvedených důvodů.

Privilegovány tak jsou případy, kdy k excesu došlo v silném rozrušení. Jako sporné se jeví omezení polehčující okolnosti pouze na rozrušení silné. Zároveň lze konstatovat, že toto ustanovení nepřihlíží k povaze onoho rozrušení, čímž v důsledku staví na roveň exces sthenický a asthenický.[78]

[76] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 170
[77] viz rozhodnutí NS sp. zn. 4 Tz 89/1999
[78] Kuchta, J.: Nutná obrana, s. 170

3. mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Mimořádného snížení trestu odnětí svobody je vedle polehčujících okolností druhým institutem trestního zákona souvisejícím s výměrou trestu, kde se explicitně mluví o excesu z nutné obrany a krajní nouze. § 58 mimo jiné říká: „*Má-li soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody trestním zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání, může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby tímto zákonem stanovené*.“ (odstavec 1)

„*Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby též tehdy, jestliže odsuzuje pachatele, který napomohl zabránit trestnému činu, jenž jiný připravoval nebo se o něj pokusil, jestliže vzhledem k poměrům pachatele a povaze jím spáchané trestné činnosti má za to, že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání*.“ (odstavec 2)

„*Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby také tehdy, jestliže pachatel jednal v právním omylu, ale mohl se tohoto omylu vyvarovat (§19 odst.2), spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze (§ 28) nebo nutné obrany (§ 29), anebo překročil meze přípustného rizika (§ 31) nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost. Omezením stanoveným v odstavci 3 přitom není vázán*.“ (odstavec 6)

Shodná formulace („aniž byly zcela splněny podmínky“) naznačuje, že ustanovení dopadá na stejný okruh excesů jako polehčující okolnost podle § 41 písm. g). Obdobně lze zvažovat, zda ono nesplnění podmínek se může vztahovat na reálnost samotného nebezpečí resp. útoku. Za jednání v právním omylu nelze označit putativní nutnou obranu a putativní krajní nouzi, které jsou založeny na omylu skutkovém.

4. upuštění od potrestání

Podle § 46 odst. 1 „*od potrestání pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti*.“

Možnost upuštění od potrestání je vázána jednak na závažnost trestného činu a dále na jisté subjektivní okolnosti ve vztahu pachatele k činu. Přečiny jsou podle § 14 odstavce 2 všechny nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy s horní hranicí trestní sazby pět let. Vzhledem k právní kvalifikaci překročení mezí nutné obrany a krajní nouze je zřejmé, že

aplikace tohoto ustanovení je myslitelná u většiny případů, včetně putativní nutné obrany a putativní krajní nouze. Vyloučeny jsou pouze případy úmyslného jednání s těžším následkem.

Podle Vokouna „by určité pochybnosti mohl vyvolat i požadavek upřímného litování činu a účinné snahy po nápravě, zejména šlo-li o exces nedbalostní. Není jasné, v čem by ona účinná snaha po nápravě měla spočívat.“[79] Požadavek uvědomění si protiprávnosti vlastního jednání a související lítosti je v obecné rovině jistě nezpochybnitelný, za okolností, jimiž se zabýváme, však může být považován za diskutabilní. Je otázkou, nakolik silný pocit lítosti lze očekávat a vyžadovat u člověka, který přestál tak mezní a emocionálně náročnou situaci, jakou například fyzický útok nesporně je. Pocit lítosti, obzvláště s časovým odstupem, samozřejmě nelze vyloučit, ovšem odlišnost od ostatních případů, na které lze § 46 vztáhnout, je očividná.

Obě uvedené polehčující okolnosti je možno aplikovat souběžně, zároveň je možno aplikovat jednu z variant snížení trestu nebo upuštění od potrestání. Trestní zákoník tedy soudu poskytuje ke zmírnění sankce za vybočení z mezí okolností vylučujících protiprávnost dostatek prostoru. Všem čtyřem uvedeným ustanovením je však společné, že stanovují pouze možnost, nikoli povinnost postupu, což již bylo oprávněně kritizováno.[80] Tato úprava ponechává soudu širší možnosti individualizace trestu vzhledem k jedinečnosti případu, z pohledu právní jistoty obránce je však pouhá možnost přihlédnutí k takto závažným okolnostem málo.

Druhou možností, jak může právní úprava privilegovat činy spáchané při excesu z nutné obrany nebo krajní nouze je konstrukce zvláštních skutkových podstat pro tyto případy. Trestní zákoník takové skutkové podstaty neobsahuje, obsahuje však skutkové podstaty privilegující úmyslné usmrcení a úmyslné ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, které je možno aplikovat na většinu případů excesu. Oproti zmíněným možnostem při ukládání trestu je kvalifikace konkrétního jednání podle těchto ustanovení (jsou-li splněny jeho podmínky) obligatorní.

5. trestný čin zabití

Skutková podstata privilegující úmyslné usmrcení z omluvitelné pohnutky se v našem právním řádu objevila s účinností nového trestního zákoníku a je možno podle ní kvalifikovat i některé případy překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze. § 141 zní:

[79] Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, s. 72
[80] Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, s. 71

„*Kdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až deset let.*“ (odstavec 1)

6. trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky

Trestný čin podle § 146a úzce souvisí s trestným činem zabití, když za shodné konstrukce subjektivní stránky dopadá na případy úmyslného ublížení na zdraví a úmyslné těžké újmy na zdraví. § 146a říká: „*Kdo jinému úmyslně způsobí ublížení na zdraví v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody až na jeden rok.*“ (odstavec 1)

„*Odnětím svobody až na tři léta bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví.*“ (odstavec 2)

„*Kdo jinému úmyslně způsobí těžkou újmu na zdraví v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody až na čtyři léta*.“ (odstavec 3)

„*Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 nebo 3 smrt*.“ (odstavec 5)

Třetí variantou právního zohlednění excesu je vyloučení trestní odpovědnosti za nedbalostní exces. Podle Vokouna „prohlášení nedbalostního excesu za beztrestný by mohlo být výraznou garancí právní jistoty zakročujících občanů a stimulovalo by jejich rázný postoj proti pachatelům protispolečenské činnosti.“[81] Během přípravy současného trestního zákoníku byla zvažována varianta vylučující trestnost excesu z nutné obrany, kterého se jednající dopustil v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem. Tento návrh nakonec přijat nebyl. V neprospěch takové úpravy hovoří především fakt, že odpovědnost za exces by se stala zcela závislou na přítomnosti určitého afektu, jejíž prokazování by se pro obžalobu vzhledem k platnosti zásady in dubio reo stalo velmi obtížné. Kromě toho lze poukázat na to, že privilegované afekty, především silné rozrušení, mohou zahrnovat velmi různorodé stavy. To by bylo možno napravit změnou formulace, jak se to stalo u zmíněné skutkové podstaty zabití.

[81] Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, s. 76

Podstatnou námitkou proti vyloučení protiprávnosti některého druhu excesu je důsledek, který by to mělo na postavení útočníka. Ten by totiž proti excesu obránce neměl právo nutné obrany ani krajní nouze, neboť jednání obránce by nebylo protiprávní.[82] Bylo by proto vhodné vyloučit pouze trestní postih obránce, samotný exces však ponechat protiprávní. Takové řešení by sice stále zahrnovalo občanskoprávní odpovědnost obránce za exces, jeho situace by se přesto zlepšila.

5.1 Soukromoprávní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

Nelze opominout, že kromě důsledků trestněprávních má překročení mezí nutné obrany a krajní nouze i soukromoprávní aspekt. Takové jednání, které nesplňuje podmínky okolností vylučujících protiprávnost, zůstává protiprávním a z povahy své protiprávnosti je občanskoprávním deliktem. Základními kameny občanskoprávní odpovědnosti jsou § 415 občanského zákoníku, který zakotvuje obecnou povinnost počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám, a § 420 stanovující obecnou odpovědnost za škodu toho, kdo ji způsobil porušením právní povinnosti. Konkrétní úprava náhrady škody je obsažena v §§ 438 – 450.

Na tomto místě pokládám za vhodné připomenout výše uvedenou úvahu rozlišující závažnost a obsah deliktu spáchaného při vybočení z mezí nutné obrany nebo krajní nouze a deliktu spáchaného za „běžných“ okolností. Nabízí se možnost snížení náhrady škody podle § 450: *„Z důvodů zvláštního zřetele hodných soud náhradu škody přiměřeně sníží. Vezme přitom zřetel zejména k tomu, jak ke škodě došlo, jakož i k osobním a majetkovým poměrům fyzické osoby, která ji způsobila; přihlédne přitom také k poměrům fyzické osoby, která byla poškozena. Snížení nelze provést, jde-li o škodu způsobenou úmyslně.“*

Do úvahy připadá také aplikace § 441: „*Byla-li škoda způsobena také zaviněním poškozeného, nese škodu poměrně; byla-li způsobena výlučně jeho zaviněním, nese ji sám*.“ Konstruovat právní odpovědnost útočníka za exces obránce nepovažuji za přijatelné, obránce disponoval svobodou vlastního rozhodování, nelze však přehlédnout skutečnost, že faktickou příčinou excesu z obrany je i útok. Podle rozhodnutí NS sp. zn. 25 Cdo 4228/2007 má při nedbalostním excesu z nutné obrany na míru spoluzavinění škody útočníkovi vliv i poměr hodnot chráněných zájmů porušených útočníkem a obráncem.

[82] Kuchta, J.: Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, s. 70

Závěr

Nutná obrana i krajní nouze jsou významnými instituty právního systému. Důležitá je nejen jejich zákonná úprava, ale i správná aplikace orgány činnými v trestním řízení a zároveň jejich obraz v právním vědomí občanské veřejnosti. Podmínky, za kterých je možno v nutné obraně nebo krajní nouzi jednat, musí být vyváženě nastaveny tak, aby jednak umožňovaly ochranu zákonem chráněných zájmů, přitom nelegalizovaly zbytečné zásahy do jiných zákonem chráněných zájmů a v neposlední řadě aby nečinily využití těchto institutů pro občany příliš riskantním.

Ačkoli jsem se v této práci zaměřil na problematiku překročení mezí nutné obrany a krajní nouze, rád bych se nejprve několika větami vyjádřil k těmto institutům samotným. Platnou úpravu nutné obrany považuji za plně vyhovující. Současné nastavení požadavku přiměřenosti poskytuje obránci k obraně dostatečné právní podmínky, v případě útoku na zdraví nebo život jsou meze nutné obrany v praxi jen stěží překročitelné.

Naopak institut krajní nouze, tak jak je upraven trestním zákoníkem, nepovažuji za zcela dokonalý. Ve většině případů jeho aplikace zřejmě nevyvolá žádné pochybnosti, v některých ojedinělých však ano, a to poměrně závažné. Legální možnost obětovat jeden život pro záchranu více životů již byla v textu zmíněna. Za hlavní vadu však považuji skutečnost, že zákonná úprava zcela přehlíží možný vztah mezi původem hrozícího nebezpečí a osobou, které nebezpečí hrozí. Princip přičitatelnosti konfliktní situace, zmíněný v 1. části práce, je právně reflektován pouze případnou odpovědností za vyvolání nebezpečí, při určení dovoleného způsobu jeho odvrácení, které však může mít významné následky pro třetí osoby, již nehraje žádnou roli. Jaké případy mám na mysli? Nejprve si představme, že dva lidé zaviněně způsobí vznik nebezpečí, které je bezprostředně ohrožuje na životě, a jediná možnost záchrany spočívá v obětování života nezúčastněné třetí osoby. V druhém případě modifikujme okolnosti tak, že tito dva lidé nebezpečí nezpůsobili (řekněme že vzniklo zcela nezaviněně), ale vlastní nedbalostí se mu vystavili. V obou případech mohou podle zákona jednat v krajní nouzi a na úkor třetí osoby se zachránit. V prvním případě lze vyvodit jejich odpovědnost za vznik nebezpečí, v druhém ani to ne. Zcela absurdně pak působí závěr, že oné třetí osobě ani nevznikne právo nutné obrany, protože jejich jednání v krajní nouzi není protiprávní. To mimochodem nevznikne ani onomu nešťastníkovi, kterému budou odebrány orgány pro transplantaci několika pacientům. Legalizaci přenesení škodlivého následku na

osobu, které nebezpečí nehrozilo, osobami, které se v nebezpečí ocitly vlastní vinou, považuji v případě tak nenapravitelného následku jakým je smrt za neospravedlnitelnou.

Pojem překročení mezí nutné obrany a krajní nouze se v bližším pohledu ukázal být pouhou podmnožinou situací naukou zvaných vybočení z mezí nutné obrany a krajní nouze, neboli též excesu z nutné obrany nebo krajní nouze. O překročení mezí nutné obrany a krajní nouze se jedná nesplňuje-li posuzované jednání podmínku přiměřenosti resp. podmínku proporcionality, přičemž zřejmě není důvodné takové jednání pro účely právní kvalifikace a vyplývajících důsledků kategoricky odlišovat od případů nesplnění většiny ostatních podmínek.

V otázce právních důsledků překročení mezí nutné obrany jsem toho názoru, že trestní zákoník neposkytuje pachateli takového jednání dostatečnou jistotu, že okolnost excesu bude řádně zohledněna. Odhlédneme-li od skutkových podstat zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, které dopadají pouze na některé případy, jsou všechny další nástroje umožňující případy excesu určitým způsobem privilegovat závislé na uvážení soudu, zda jich v konkrétním případě využije. Na druhou stranu je nutno uznat, že tato úprava umožňuje pružnější zohlednění jednotlivých případů excesu, které se v míře závažnosti a společenské nebezpečnosti mohou značně lišit. O tom ostatně svědčí i má nepříliš úspěšná snaha vymezit jednání, které lze pod pojem překročení mezí nutné obrany a krajní nouze v jeho širším pojetí zahrnout. Pokud by se v budoucnu přistoupilo k legislativnímu zakotvení určitého obligatorního privilegování excesu, měl by být ponechán prostor i pro případy závažných úmyslných excesů.

Možnost vyloučení trestního postihu za některý typ excesu z nutné obrany, přičemž za nejvhodnější kategorii pro toto vyjmutí považuji obecně exces nedbalostní, považuji za možný, byť potřebu takové změny nelze nazvat palčivou. Při poměrně široce nastavených podmínkách nutné obrany je možno namítat, že taková „amnestie“ není z důvodů ohledů na pachatele na místě. Pokud by tato či podobná změna měla za následek hojnější užívání nutné obrany, a především pak pomoci v nutné obraně, stálo by za to o ní uvažovat. K takovému efektu jsem však skeptický.

Použitá literatura

Císařová, Dagmar, Čížková, Jana: *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*, AUC Iuridica 1/1986

Císařová, Dagmar: *K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezí nutné obrany pro čs. právní úpravu*, socialistická zákonnost 2/1982

Dolenský, Adolf: *Nová koncepce nutné obrany*, Bulletin advokacie 1/1994

Dolenský, Adolf: *Přiměřenost nutné obrany*, in Sborník prací z trestního práva k sedmdesátým narozeninám prof. Dr. Vladimíra Solnaře, UK, Praha 1969

Fremr, R., Zelenka, P.: *K výkladu ustanovení 13 trestního zákona*, Právní praxe 6/1994

Hruška, Jiří: *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku*, Trestní právo 12/2008

Jebavý, Milan: *Vybočení z mezí nutné obrany*, Socialistická zákonnost 1/1975

Jelínek, Jiří a kol.: *Trestní právo hmotné*. 1. vydání., Leges, Praha 2009

Kallab, Jaroslav: *Trestní právo hmotné*, Melantrich, Praha 1935

Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: *Občanské právo hmotné, svazek II*, ASPI, Praha 2006

Koucký, Roman: *K problematice nutné obrany*, Právní fórum 12/2006

Kratochvíl, Vladimír a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*, 1. vydání, . H. Beck, Praha

Kratochvíl, Vladimír: *Ústavní rozměr koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky*, in Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, MU, Brno 2000

Kubová, O.: *K některým otázkám krajní nouze*, Bulletin advokacie 10/1998

Kuchta, Josef: *Nutná obrana*, MU, Brno 1999

Kuchta, Josef: *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*, in Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného, Karolinum, Praha 2007

Lněnička, J.: *Ad Nová koncepce nutné obrany*, Bulletin advokacie 4/1994

Miřička, August: *Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní*, Všehrd, Praha 1934

Nezkusil, Jiří a kol.: *Československé trestní právo. Svazek I, Obecná část*, Orbis, Praha 1976

Novotný, František a kol.: *Trestní právo hmotné*, 2. vyd., Aleš Čeněk, Plzeň 2007

Novotný, František: *K některým otázkám nutné obrany*, in Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám, LexisNexis, Praha 2007

Novotný, František: *Právo na sebeobranu*, LexisNexis, Praha 2006

Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: *Trestní právo hmotné – I. Obecná část*, ASPI, Praha 2007

Nývltová, Irena: *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*, Trestněprávní revue 7/2003

Polášek, Zdeněk, Kollár, Ján: *Některé problémy vyloučení krajní nouze*, Právník 1975

Solnař, Vladimír: *Trestní právo hmotné. Část obecná*, Nákladem knihovny sborníku věd právních a státních, Praha 1947

Solnař, Vladimír: *Základy trestní odpovědnosti*, Academia, Praha 1972

Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: *Trestní zákon. Komentář, I. díl.* 6., doplněné a přepracované vydání., C. H. Beck, Praha 2004

Šámal, Pavel: *K novele trestního zákona II. Obecná část zákona*, Všehrd 1/1994

Šámal, Pavel: *K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně*, Právní praxe 2/1994

Teryngel, Jiří: *Ke zpřesnění úpravy okolností vylučujících trestní odpovědnost*, Všehrd 2/1993

Teryngel, Jiří: *Nad trestní odpovědností podnikatele*, Orac, Praha 1998

Vokoun, Rudolf: *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*, AUC Iuridica 3/1989

Zigo, Ján: *Vybočení z mezí nutné obrany*, Socialistická zákonnost 10/1971

Summary

The term and legal implications of breaching self-defence and necessity limits

Self-defence and necessity are criminal law institutes, which exclude criminal liability, if all terms are realized. Everybody may occur in situation, when the accurate use of self-defence or necessity may determinate the rest of his life. The purpose of this Master´s degree thesis is to analyse the issue of exceeding self-defence and exigency limits.

The thesis consists of five chapters, excepting introduction and conclusion part. First two chapters summarize the general meaning and limitations of self-defence and necessity under the Czech Penal Code and in the Czech legal doctrine. Important judgements are also mentioned. This is essential because of the next consideration.

The third chapter deals with the term breaching self-defence and necessity limits. The term excess is also used in this way. Author divides self-defence and necessity terms into two groups. The first group just enables the self-defence or necessity state, while the second one defines limits of acting. Only breaching these acting limits, if the self-defence or necessity state already exists, should be stricto sensu called breaching self-defence or necessity limits. However, as demonstrated further, there is no reason for different legal implications between breaching limits of acting and breaching the state terms. The only one term, which has to be fulfilled, is real attack or danger. Also putative self-defence and necessity are discussed.

The fourth chapter analyses legal qualification of act breaching self-defence and necessity limits. Blame for the excess and blame for the act are discussed. Legal implications of breaching self-defence and necessity limits are enumerated in chapter five. Several ways allowing mitigation of punishment according to Czech Penal Code are explained. Finally, civil aspects of excess are pointed up.

Author of the thesis considers statutory regulation of self-defence and necessity to be quite sufficient. He suggests some partial changes, especially stricter terms of necessity.

klíčová slova: nutná obrana – krajní nouze – překročení mezí – exces

keywords: self-defence – necessity – excess